

ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ
ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ:
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΚΕΝΥΑ SLUM UPGRADING
PROGRAMME ΣΤΟ ΝΑΪΡΟΜΠΙ

ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΔΙΑΛΕΞΗ | ΕΜΠ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΘΑΝΟΣ ΠΑΓΩΝΗΣ

2 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

6 ΤΟ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ

6 αναπτυσσόμενο κόσμο και ο ρόλος της αναπτυξιακής βοήθειας

10 αστικοποίηση στον αναπτυσσόμενο κόσμο

16 το φαινόμενο των παραγκουπόλεων

22 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΪΡΟΜΠΙ

22 Ναϊρόμπι: η πόλη

26 Κιμπέρα: η παραγκούπολη

32 ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ

33 αδιαφορία και “καθαρισμός”

35 συγκροτήματα κρατικής κατοικίας

36 παροχή γης και υπηρεσιών και αναβάθμιση παραγκουπόλεων
η λογική της αυτοβοήθειας:

39 η αναζήτηση βιώσιμων λύσεων και η συμμετοχή των ΜΚΟ
1990-σήμερα:

42 KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME

43 συμμετοχική αναβάθμιση παραγκουπόλεων

45 στόχοι και περιγραφή υλοποιημένης κατάστασης

50 προβλήματα στην υλοποίηση του προγράμματος

55 συμπεράσματα για την εξέλιξη του KENSUP

60 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

64 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κατοικία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης. Πέρα από την φυσική ανάγκη για στέγη και προστασία εξυπηρετεί επιπλέον και ψυχολογικές ανάγκες ιδιωτικότητας και προσωπικού χώρου, κοινωνικές ανάγκες ως χώρος όπου διαμορφώνονται βασικές κοινωνικές σχέσεις, ενώ σε πολλές κοινωνίες λειτουργεί και ως οικονομικός πυρήνας που φιλοξενεί παραγωγικές και εμπορικές διαδικασίες. Σήμερα το δικαίωμα στην επαρκή στέγαση έχει αναγνωριστεί παγκοσμίως ήδη από την παγκόσμια διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το 1948, ενώ η επίδραση των νέων συνθηκών παγκοσμιοποίησης και αστικοποίησης στο ζήτημα της στέγης έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης σε μια σειρά συνδιασκέψεων του ΟΗΕ κατά την δεκαετία του 90'. Η σημαντικότερη από αυτές είναι η συνδιάσκεψη Habitat II που συγκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1996, θέτοντας ως βασικούς στόχους στην Habitat Agenda, αφενός την διαμόρφωση «βιώσιμων ανθρωπίνων οικισμών σε έναν αστικοποιημένο κόσμο» και αφετέρου την παροχή «επαρκούς στέγης για όλους»^[1]. Στην παράγραφο 39 αποσαφηνίζεται το τι θεωρείται σήμερα επαρκής κατοικία, καθώς και οι δεσμεύσεις των κρατών για την εξασφάλισή της:

«Επιβεβαιώνουμε την δέσμευσή μας για την πλήρη και σταδιακή πραγματοποίηση του δικαιώματος στην επαρκή στέγη, όπως προβλέπεται από διεθνή νομοθετήματα... Δεσμευόμαστε στον αντικειμενικό στόχο της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας σε δίκαιη και βιώσιμη βάση, κατά τρόπο που ο καθένας θα έχει επαρκές κατάλυμα που θα είναι υγιεινό, ασφαλές, προστατευμένο, προσπελάσιμο και ανταποκρινόμενο στις οικονομικές του δυνατότητες, και το οποίο θα περιλαμβάνει τις βασικές υπηρεσίες, εξυπηρετήσεις και ευκολίες, και θα απολαμβάνει ελευθερίας από διακρίσεις στην κατοικία και νομική προστασία της κατοχής ιδιοκτησίας.»^[2]

1 Ραμπαβίλα Μαιρη, Αστικοποίηση βιώσιμη ανάπτυξη και αναπτυσσόμενος κόσμος, διπλωματική εργασία για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Περιβαλλοντική διακυβέρνηση και βιώσιμη ανάπτυξη» του Παντείου Πανεπιστημίου, 2006, σελ. 82

2 Παράγραφος 39 της Habitat Agenda που υπογράφηκε από τα κράτη που συμμετείχαν στην συνδιάσκεψη Habitat II, από το τεύχος σημειώσεων του μαθήματος της σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π. Ιστορία και Θεωρία 8 – Θεωρίες για την σύγχρονη πόλη, 2006, σελ.229

Παρά την διεθνή αναγνώριση της σημασίας της κατοικίας για την επιβίωση του ανθρώπου, εκτιμάται ότι μέχρι το 2002 πάνω από ένα εκατομμύριο άνθρωποι ζούσαν κάτω από ανεπαρκείς συνθήκες, ενώ σήμερα ο αριθμός αυτός έχει αυξηθεί ακόμα περισσότερο. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που στερούνται το δικαίωμα στην κατοικία προέρχονται από χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, γεγονός που αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν οι χώρες αυτές σήμερα. Το στεγαστικό ελλειμμά τους όλο και αυξάνεται, και μάλιστα κυρίως στα αστικά κέντρα, καθώς οι φτωχοί πληθυσμοί που συρρέουν στις πόλεις αδυνατούν να βρουν στέγη που να ανταποκρίνεται στην οικονομική τους κατάσταση και τελικά εγκαθίστανται σε αυθαίρετους οικισμούς όπου κατασκευάζουν ευτελή καταλύματα που αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες τους. Σταδιακά από το 1970 άρχισε η αναγνώριση του προβλήματος από τις κυβερνήσεις συνήθως μετά από προτροπή ή έρευνες κάποιου διεθνούς οργανισμού. Έτσι ξεκίνησε μια σειρά πρωτοβουλιών αντιμετώπισής του με την εφαρμογή διαφορετικών στεγαστικών πολιτικών και προγραμμάτων στα πλαίσια μιας γενικότερης τάσης παροχής αναπτυξιακής βοήθειας από τις αναπτυσσόμενες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως μέσω διεθνών οργανισμών.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να θέσει κάποια ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα των στεγαστικών προγραμμάτων που εφαρμόζονται από τους διεθνείς οργανισμούς σήμερα στον αναπτυσσόμενο κόσμο ως προς τους στόχους που θέτουν και τις ομάδες που ευνοούν. Ο όρος αποτελεσματικότητα είναι σχετικός καθώς το τι θεωρείται αποτελεσματική έκβαση ενός προγράμματος για τους φτωχούς κατοίκους μιας παραγκούπολης και τι για τον οργανισμό που το εφαρμόζει δεν συμπίπτουν πάντα. Στα πλαίσια της εργασίας αυτής η αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος αναφέρεται στο αν το πρόγραμμα κατάφερε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των φτωχών τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά και πολιτισμικά. Μέσα από την ανάλυση του προγράμματος KENSUP στο Ναϊρόμπι επιχειρείται η διαμόρφωση κάποιων παρατηρήσεων σχετικά με την έκβασή του αλλά και κάποιων γενικότερων συμπερασμάτων που αφορούν τα κίνητρα και τους στόχους των διεθνών οργανισμών παροχής βοήθειας.

Αρχικά επιχειρείται μια προσέγγιση του στεγαστικού προβλήματος των αναπτυσσόμενων χωρών, αναζητώντας πως αυτό έχει προκύψει μέσα από τις διαδικασίες της παγκόσμιας ανάπτυξης και της αστικοποίησης. Στη συνέχεια εξετάζεται το φαινόμενο των παραγκούπολεων που αποτελεί την χωρική έκφραση του προβλήματος, όπου μέσα από τις εξαθλιωμένες συνθήκες κατοίκησης προκύπτει τελικά η αφορμή των στεγαστικών πολιτικών και προγραμμάτων δράσης.

Στη συνέχεια ακολουθεί μια περιγραφή της διαδικασίας σχηματισμού των παραγκούπολεων του Ναϊρόμπι και της υπάρχουσας κατάστασης και των προβλημάτων που επικρατούν στην μεγαλύτερη από αυτές την Κιμπέρα.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια επιλεκτική αναδρομή στις βασικότερες στεγαστικές πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί μέχρι σήμερα, στις ιδεολογίες στις οποίες έχουν βασιστεί και στην αποτελεσματικότητά τους, μέσα από συγκεκριμένες αναφορές από

την εφαρμογή τους στην Κένυα.

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος ακολουθεί η ανάλυση του στεγαστικού προγράμματος αναβάθμισης παραγκουπόλεων KENSUP του UN Habitat στην παραγκούπολη Κιμπέρα στο Ναϊρόμπι, μέσα από το οποίο επιδιώκεται να βγουν κάποια συμπεράσματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα του, παραλληλίζοντας τους στόχους που αρχικά είχαν τεθεί από τον οργανισμό με την υλοποιημένη μέχρι σήμερα κατάσταση και τις εμπειρίες των κατοίκων.

Η επιλογή του συγκεκριμένου προγράμματος προέκυψε μετά από έρευνα των προγραμμάτων που εφαρμόζονται σήμερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα μεγαλύτερα από τα οποία ανήκουν στο UN Habitat. Πιο συγκεκριμένα το Kenya Slum Upgrading Programme (KENSUP) εντάσσεται στο ευρύτερο πρόγραμμα Cities Without Slums που αφορά πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, είναι όμως το μόνο που έχει ξεπεράσει το στάδιο της έρευνας και έχει προχωρήσει στο στάδιο της πιλοτικής εφαρμογής με σκοπό να αποτελέσει παράδειγμα και για επόμενες δράσεις τους οργανισμού. Παρότι γίνεται αναφορά σε ένα συγκεκριμένο στεγαστικό πρόγραμμα, οι παρατηρήσεις που προκύπτουν αναφέρονται κυρίως σε επιλογές που έχουν γίνει στην οργάνωση του προγράμματος, και όχι στα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά της Κιμπέρα, και επομένως αφορούν το σύνολο των στεγαστικών προγραμμάτων των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών. Οι παρατηρήσεις αυτές σε συνδυασμό με την μεθοδολογία και τις αποτυχίες των παλαιότερων πολιτικών που αναλύονται στο κεφάλαιο 2, αλλά και με την κριτική που έχει ασκηθεί σχετικά με τις προθέσεις των διεθνών οργανισμών, οδηγούν σε μια σειρά συμπερασμάτων για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών και την συμβολή τους στην αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος του αναπτυσσόμενου κόσμου.

ΤΟ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ

Θεωρίες ανάπτυξης για τον αναπτυσσόμενο κόσμο και ο ρόλος της αναπτυξιακής βοήθειας

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με το δίπολο «ανάπτυξη-υπανάπτυξη» εξελίσσονται συνεχώς καθώς οι παγκόσμιες συγκυρίες μεταβάλλονται και μαζί τους αλλάζουν και οι όροι υπό τους οποίους τίθεται το ζήτημα των αναπτυξιακών πολιτικών. Παρά την συνεχή αυτή εξέλιξη οι διαφορετικές προσεγγίσεις του ζητήματος μπορούν να ενταχθούν σε τρία διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα, τις «θεωρίες εκσυγχρονισμού-εκμοντερνισμού», τις «θεωρίες εξάρτησης» και την επιστροφή στις ιδέες του εκσυγχρονισμού μέσα από προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής.^[1]

Σύμφωνα με τις «θεωρίες εκσυγχρονισμού-εκμοντερνισμού», που διαμορφώθηκαν από δυτικούς θεωρητικούς μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ως πρότυπο ανάπτυξης ορίζεται η καπιταλιστικά οργανωμένη κοινωνία, όπου ανάπτυξη σημαίνει την ολοκληρωτική προσαρμογή των αναπτυσσόμενων κρατών στις αρχές και τις δομές των καπιταλιστικών κέντρων. Έτσι μέσω της ένταξης των κρατών στο καπιταλιστικό σύστημα θα γινόταν η αρχή της διάχυσης κεφαλαίου καθώς και πολιτικών και πολιτιστικών θεσμών και αξιών, από την Δύση προς τον αναπτυσσόμενο κόσμο, που αναμενόταν να οδηγήσει τελικά στην μείωση των μεταξύ τους διαφορών. Οι θεωρίες αυτές εκλάμβαναν την υπανάπτυξη ως φαινόμενο ενδογενές για το οποίο ευθύνονταν οι ίδιες οι αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ παράλληλα σπάνια γίνεται κάποια αναφορά στην περίοδο της αποικιοκρατίας, και όπου αυτή υπάρχει αφορά την συμβολή των αποίκων στον εκσυγχρονισμό των χωρών αυτών^[2]. Το γεγονός ότι οι προσπάθειες

[1] Τσάλτας Γρηγόρης, Αφρική και ανάπτυξη:η τελευταία παγκόσμια πρόκληση-ευκαρία, Σιδέρης, 2003, σελ.228

[2] Τσάλτας Γρηγόρης, Αφρική και ανάπτυξη:η τελευταία παγκόσμια πρόκληση-ευκαρία, Σιδέρης, 2003, σελ.229

που βασίστηκαν σε αυτές τις προσεγγίσεις δεν συνέβαλαν στην μείωση των ανισοτήτων δημιουργήσε ένα ρεύμα κριτικής που βασίστηκε αφενός στην αδιαφορία για την φύση της σχέσης μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών που είχε ήδη διαμορφωθεί από την περίοδο της αποικιοκρατίας, και αφετέρου στο γεγονός ότι προσπάθησαν να επιβάλουν δυτικά οικονομικά και πολιτικά πρότυπα αγνοώντας τον ρόλο των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών των χωρών στην διαδικασία της ανάπτυξης.^[1]

Όταν πλέον έγινε αντιληπτό ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν επρόκειτο να ακολουθήσουν την ίδια πορεία ανάπτυξης με τις αναπτυγμένες και ότι αντιθέτως με την πάροδο του χρόνου το χάσμα όλο και μεγάλωνε, επικράτησε ένα νέο θεωρητικό ρεύμα αυτό των «θεωριών εξάρτησης». Οι θεωρίες αυτές που διαμορφώθηκαν κυρίως από μαρξιστές θεωρητικούς και στηρίχθηκαν στην ηγεμονική θέση των αναπτυσσόμενων κρατών στην παγκόσμια οικονομία και στην εκμετάλλευση των αναπτυσσόμενων κυρίως μέσα από την αποικιοκρατία. Σύμφωνα με τις «θεωρίες εξάρτησης» οι υπανάπτυκτες χώρες ακολούθησαν μια διαφορετική πορεία που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο καθεστώς αποικιοκρατίας που επικρατούσε σε πολλές από αυτές μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα. Η αποικιακή πολιτική εξουσία, εκμεταλλευόμενη τις παραδοσιακές πρωτόγονες αγροτικές κοινότητες στις χώρες φιλοξενίας οργάνωσε την οικονομία τους με τέτοιο τρόπο ώστε τα παραγόμενα οφέλη να επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Κατά συνέπεια όλες οι επενδύσεις που έγιναν από τους αποίκους σε βιομηχανία και υποδομές ήταν προσανατολισμένες προς το εξωτερικό, τόσο ως προς την παραγωγή όσο και ως προς την κατανάλωσή τους.^[2] Έτσι, ακόμα και όταν τα κράτη αυτά ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους και μπήκαν καθυστερημένα στην πορεία ανάπτυξης, βρέθηκαν στην δυσμενή θέση να πρέπει να ενταχθούν σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία που διέπεται από ένα καθεστώς έντονου ανταγωνισμού, και να συναγωνισθούν άλλα ήδη αναπτυγμένα κράτη. Η ενσωμάτωση αυτή έγινε με τρόπο που όχι μόνο προωθεί το πέρασμα του πλούτου προς τις αναπτυγμένες χώρες, αλλά παράλληλα διαμορφώνει μια προβληματική εθνική οικονομία που αδυνατεί να αυτονομηθεί βιομηχανικά λόγω της απευθείας απελευθέρωσης αγροτικών πόρων στον τριτογενή τομέα. Οι θεωρίες αυτές απεικόνιζαν πολύ πιο ρεαλιστικά την πορεία των αναπτυσσόμενων κρατών όμως δέχτηκαν κριτική γιατί υστερούσαν σε δύο σημεία. Αφενός στο ότι επικεντρώθηκαν στην επίδραση του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος χωρίς να δώσουν αντίστοιχη προσοχή στις εσωτερικές πολιτικές δυνάμεις των «εξαρτώμενων» χωρών, και αφετέρου γιατί δεν προέβλεπαν και δεν εξηγούσαν την πορεία οικονομικής ανάπτυξης που ακολούθησαν οι εκβιομηχανισμένες χώρες της ανατολικής Ασίας την δεκαετία του 70'.^[3]

Η επιρροή των ιδεών του φιλελευθερισμού οδήγησε τις αναπτυξιακές θεωρίες σε μια επιστροφή στις αντιλήψεις εκσυγχρονισμού-εκμοντερνισμού στις αρχές της δεκαετίας

[1] Pacione Michael, *Urban geography: a global perspective*, Routledge, 2001, σελ.433

[2] Λαμπριανίδης Λόης, *Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας*, Παρατηρητής, 1992, σελ.244

[3] Pacione Michael, *Urban geography: a global perspective*, Routledge, 2001, σελ.434

του 70', αυτή τη φορά όμως όχι μέσω της σχεδιασμένης ανάπτυξης από τα αναπτυγμένα κράτη αλλά μέσω της ένταξης στην ελεύθερη αγορά. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι αν οι αναπτυσσόμενες χώρες ήθελαν να αναπτυχθούν θα έπρεπε να αναπροσαρμοστούν δομικά στις επιταγές και τις δομές της παγκοσμιοποιημένης αγοράς, με μέτρα νομιμοποιημένα από διεθνή ιδρύματα.^[1] Έτσι με βάση αυτή την «εκσυγχρονισμένη» διεθνή οικονομική πολιτική, άρχισαν να εφαρμόζονται στις αναπτυσσόμενες χώρες «προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής» (Structural Adjustment Programmes ή αλλιώς SAP's).

αναπτυξιακή βοήθεια

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να γίνει μια αναφορά στην αναπτυξιακή βοήθεια δηλαδή την προγραμματισμένη ροή ή μεταβίβαση πόρων από τις αναπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η παροχή βοήθειας για την ανάπτυξη έγινε μέσω προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν κυρίως από διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κ.α. των οποίων ο ρόλος και η ισχύς ενισχύεται από το 1980 και μετά. Λόγω των θεωρητικά ανθρωπιστικών προθέσεων της αναπτυξιακής βοήθεια γνώρισε πολλούς υποστηρικτές. Τα αναπτυξιακά προγράμματα που εφαρμόστηκαν στον αναπτυσσόμενο κόσμο είχαν ως σκοπό την ανάκαμψη της αδύναμης οικονομίας των κρατών, την ανακούφιση του χρέους που είχε δημιουργηθεί, την καταπολέμηση της φτώχειας, την μετάδοση τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, αλλά και την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων όπως το στεγαστικό. Όπως όμως αποδεικνύεται από πολλές περιπτώσεις μέχρι σήμερα πολλά από αυτά τα προγράμματα έχουν αποτύχει και αρκετές είναι οι χώρες που βρέθηκαν σε χειρότερη οικονομική κατάσταση με αποτέλεσμα να χρειάζονται νέους γύρους βοήθειας για να καλυφθούν τα χρέη των προηγούμενων.

Η αποτυχία πολλών προγραμμάτων παροχής βοήθειας για την ανάπτυξη δημιούργησε ένα ρεύμα κριτικής σχετικά με τους συγκεκριμένους στόχους των διεθνών οργανισμών και τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται μέσω της εφαρμογής των προγραμμάτων. Πολλοί θεωρητικοί, μεταξύ αυτών και οι Hayter(1970) και Davis (2006), αναφέρονται στους διεθνείς οργανισμούς ως την «μαλακή πλευρά του ιμπεριαλισμού» ("soft imperialism") που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των αναγκών της αγοράς και της παγκόσμιας οικονομίας και στην ενίσχυση της εξουσίας τους και της επιρροής τους στις αναπτυσσόμενες χώρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα «Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής» που εφαρμόστηκαν από την Παγκόσμια Τράπεζα και που είχαν ως βασικές αρχές την φιλελευθεροποίηση της αγοράς, την μείωση της κρατικής παρέμβασης και ισχύος μέσω ιδιωτικοποιήσεων, την μείωση των κοινωνικών παροχών και την εξυπηρέτηση του οικονομικού χρέους.^[2] Τα προγράμματα αυτά δέχθηκαν κριτική καθώς επιβάρυναν ακόμη περισσότερο την θέση των φτωχών με την περικοπή των επιδομάτων και επιπλέον φάνηκε ότι στόχευαν

[1] Τσάλτας Γρηγόρης, Αφρική και ανάπτυξη:η τελευταία παγκόσμια πρόκληση-ευκαρία, Σιδέρης, 2003, σελ.233

[2] Τσάλτας Γρηγόρης, Αφρική και ανάπτυξη:η τελευταία παγκόσμια πρόκληση-ευκαρία, Σιδέρης, 2003, σελ.234

στην ενίσχυση των αναπτυσσόμενων κρατών μέσα από τις πληρωμές και τους τόκους των δανείων.^[1] Αντίστοιχη κριτική έχει ασκηθεί και στο αναπτυξιακό πρόγραμμα του ΟΗΕ (United Nations Development Programme) σχετικά με την υλοποίηση προγραμμάτων (μεταξύ αυτών και στεγαστικών) που βασίστηκαν σε μια ιμπεριαλιστική λογική από πλευράς του οργανισμού που κατευθύνθηκε από πολιτικά και οικονομικά κίνητρα των κυρίαρχων χωρών-μελών χωρίς να προσφέρει στην βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών στον αναπτυσσόμενο κόσμο.^[2]

Στο σύνολό της η κριτική της παροχής αναπτυξιακής βοήθειας των διεθνών οργανισμών αφορά την σχέση εξάρτησης που αυτή διαμορφώνει μεταξύ αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων κρατών, αφού η βοήθεια συχνά λειπτουργεί ως εργαλείο για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των πρώτων. Σύμφωνα με την Ν.Βαΐου «στη σχέση αυτή η βοήθεια για την ανάπτυξη παίζει σημαντικό ρόλο, όχι μόνο μέσα από την οικονομική της λειτουργία, αλλά και μέσα από την ιδεολογία που νομιμοποιεί τις δομές ελέγχου».^[3]

Το αποτέλεσμα της απουσίας ανάπτυξης στον τρίτο κόσμο, είναι να δημιουργούνται έντονες εσωτερικές ανισότητες και ανεργία, αλλά και μια σχέση εξάρτησης από τον δυτικό κόσμο που εξαφανίζει κάθε πιθανότητα αυτόνομης ανάπτυξης. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν φαύλο κύκλο που λειτουργεί σαν μηχανισμός αυτοενίσχυσης των οικονομικά ισχυρών, εντείνοντας ταυτόχρονα τις παγκόσμιες ανισότητες και αυξάνοντας τον αριθμό των πληθυσμών που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας.

[1] Owusu Francis, Pragmatism and the Gradual Shift from Dependency to Neoliberalism: The World Bank, African Leaders and Development Policy in Africa, paper for the Department of community and regional planning – University of Iowa, σελ.24

[2] Cammack Paul, UN Imperialism; unleashing entrepreneurship in the developing world, paper in the politics of global competitiveness, Metropolitan University of Manchester, 2006, σελ.2

[3] Βαΐου Ντίνα, Περιβάλλον και ανάπτυξη, κείμενο από το τεύχος σημειώσεων του μαθήματος Αστικός Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός (8ου εξαμήνου)

αστικοποίηση στον αναπτυσσόμενο κόσμο

Οι εσωτερικές ανισότητες στις χώρες του τρίτου κόσμου εκφράζονται και χωρικά μέσα από το δίπολο «αστικό – αγροτικό» που προκύπτει από την δραματική πληθυσμιακή έκρηξη των αστικών κέντρων λόγω της μετακίνησης αγροτικών πληθυσμών από την ύπαιθρο προς τις πόλεις. Η δυνατότητα πρόσβασης σε ευκαιρίες και αγαθά που προσφέρει η πόλη σε συνδυασμό με την φυσική τάση των ανθρώπων για αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής, έχει ως αποτέλεσμα την συρροή μεταναστών προς τα μεγάλα αστικά κέντρα.

Το 2008 σημειώνεται ότι για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία ο αστικός πληθυσμός του πλανήτη ξεπέρασε τον αγροτικό. Σήμερα περισσότερο από ποτέ γίνεται αντιληπτό ότι το φαινόμενο της αστικοποίησης δεν αφορά την απλή μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού προς τις πόλεις αλλά επιφέρει αλλαγές στην κοινωνία, δημιουργώντας νέες αστικές ταυτότητες και νέους στόχους στις στρατηγικές ανάπτυξης.

Ιστορικά το φαινόμενο της αστικοποίησης εμφανίστηκε σε δύο φάσεις που διέφεραν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους, αυτήν του αναπτυσσόμενου κόσμου που σήμερα έχει ολοκληρωθεί και αυτή του αναπτυσσόμενου που ακόμα βρίσκεται σε εξέλιξη.

Στην ιστορία του αναπτυσσόμενου κόσμου η αστικοποίηση συνδέθηκε άμεσα με την εκβιομηχάνιση και την οικονομική δύναμη που αυτή επέφερε στις πόλεις. Η ραγδαία ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα ώθησε μεγάλες μάζες αγροτικού πληθυσμού στην αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών στα αστικά κέντρα προκαλώντας ανάλογη αύξηση του πληθυσμού. Η πόλη έγινε συνώνυμο του μοντερνισμού και αποτέλεσε την μηχανή οικονομικής ανάπτυξης όλου του δυτικού κόσμου. Οι επιδράσεις της βιομηχανικής επανάστασης στους ρυθμούς αστικοποίησης ήταν σχετικά αργή αφού μέχρι το 1940 στην Ευρώπη κυριαρχούσε ακόμα ο πληθυσμός της υπαίθρου. Η επιτάχυνση της αστικοποίησης έγινε την περίοδο της οικονομικής ανάπτυξης, δηλαδή από το 1950 μέχρι το 1970, και το 2005 ο αστικός πληθυσμός έφτασε το 71%.^[1]

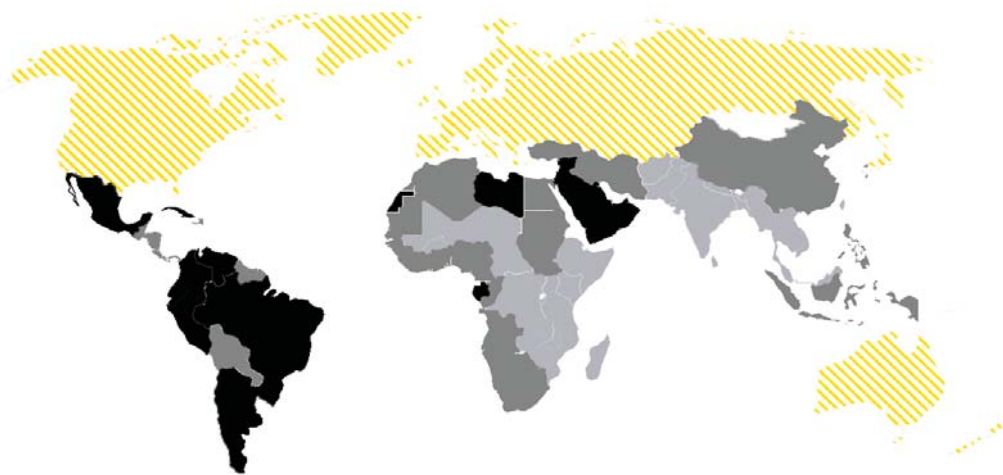
Η διαδικασία της αστικοποίησης του αναπτυσσόμενου κόσμου πήρε τελείως διαφορετική μορφή από αυτήν των δυτικών χωρών, κυρίως γιατί δεν οδηγήθηκε από την αντίστοιχη οικονομική ανάπτυξη των πόλεων, αλλά από την ανάγκη των ανθρώπων να ξεφύγουν από την φτώχεια της επαρχίας. Έτσι η πόλη αδυνατεί να λειτουργήσει ως μηχανή ανάπτυξης αφού δεν μπορεί να καλύψει τις βασικές ανάγκες των κατοίκων της. Η αστική έκρηξη είχε ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση των εσωτερικών μεταναστών, αφού προήλθε από την ελπίδα για εύρεση θέσεων εργασίας και όχι από την ύπαρξή τους. Έτσι το φαινόμενο της «αστικοποίησης χωρίς ανάπτυξη»^[2] που προέκυψε από τις διαδικασίες που περιγράφηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο σε συνδυασμό με την ραγδαία φυσική αύξηση του πληθυσμού (στην οποία

[1] United Nations Population Division, 2007

[2] Λαμπριανίδης Λόης, Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας, Παρατηρητής, 1992, σελ.244

χάρτης ποσοστών αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο κόσμο

(UN Habitat-2008)

■ προχωρημένο στάδιο >70%

■ μεσαίο στάδιο 40-70%

■ αρχικό στάδιο <40%

συνέβαλε και η εισαγωγή δυτικών ιατρικών μεθόδων στις χώρες του τρίτου κόσμου, αυξάνοντας τον μέσο όρο ζωής) διαμόρφωσαν μια αστική πραγματικότητα πολύ διαφορετική από αυτή του δυτικού κόσμου.

Οι διαφορές αυτές οφείλονται σε πολλούς λόγους σημαντικότεροι από τους οποίους είναι η υψηλή φυσική αύξηση του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες σήμερα, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και η έλλειψη πόρων κατά τα αρχικά στάδια της διαδικασίας εκβιομηχάνισης που συνέβαινε στις αναπτυγμένες χώρες (γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη της αποικιοκρατίας) και τέλος η κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας που χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό ο οποίος εμποδίζει την πιθανότητα οικονομικής ανάπτυξης από πλευράς των φτωχών χωρών. Φυσικά, πέρα από τους λόγους που αναφέρθηκαν, η διαφοροποίηση του φαινομένου της αστικοποίησης στον αναπτυσσόμενο και τον αναπτυσσόμενο κόσμο οφείλεται και στις ιδιαίτερες χωρικές και χρονικές συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίστηκε στην εκάστοτε περίπτωση.

Συνολικά στον αναπτυσσόμενο κόσμο σήμερα το 25% του πληθυσμού είναι αστικός, ποσοστό που όμως αναμένεται να αυξηθεί κατά πολύ στο μέλλον. Βέβαια είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η αναλογία αυτή κρύβει σημαντικές διαφοροποιήσεις λόγω των ιδιαίτερων πολιτικών, οικονομικών, γεωγραφικών, ιστορικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών των αναπτυσσόμενων χωρών αλλά και λόγω των ιστορικών συγκυριών μέσα στις οποίες αστικοποιήθηκαν. Για παράδειγμα η Αφρική σήμερα είναι η λιγότερο αστικοποιημένη ήπειρος (με χώρες όπου ο αγροτικός πληθυσμός φτάνει το 80%) που όμως παρουσιάζει την υψηλότερη ταχύτητα αστικής πληθυσμιακής αύξησης παγκοσμίως, ενώ η Λατινική Αμερική παρουσιάζει πλέον ανάλογα επίπεδα αστικοποίησης με την Ευρώπη. Τέλος η Ασία βρίσκεται κάπου στο ενδιάμεσο, παρουσιάζοντας όμως μεγάλες εσωτερικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των νοτιοανατολικών χωρών και των χωρών του Ειρηνικού.^[1]

Παρά τις διαφοροποιήσεις αυτές, οι αλλαγές του αστικού περιβάλλοντος στα κέντρα του αναπτυσσόμενου κόσμου έχουν ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση κάποιων κοινών χαρακτηριστικών. Το βασικότερο και πιο εμφανές είναι το μεγάλο μέγεθος, καθώς η αστική ανάπτυξη συμβαίνει κυρίως σε έναν περιορισμένο αριθμό μεγάλων πόλεων εντεινόντας συνεχώς το χάσμα που τις χωρίζει από τις υπόλοιπες μικρότερες πόλεις. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην υποσαχάρια Αφρική όπου δεν είχε ποτέ γνωρίσει ιδιαίτερα αστική ανάπτυξη, και όπου η αστικοποίηση της βασίστηκε στην μετακίνηση εσωτερικών μεταναστών προς τα ελάχιστα διαθέσιμα αστικά κέντρα.^[2] Η μεγάλη πόλη συχνά συνδέεται με την αστική υπεροχή, κυριαρχώντας ανάμεσα στις υπόλοιπες μικρότερες πόλεις μιας χώρας. Το γεγονός αυτό είναι αποτέλεσμα της συγκέντρωσης των πόρων και επενδύσεων σε μια μεγάλη πόλη κατά τα πρώτα

[1] Ραμπαβίλα Μαιρή, Αστικοποίηση βιώσιμη ανάπτυξη και αναπτυσσόμενος κόσμος, Διπλωματική εργασία για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Περιβαλλοντική διακυβέρνηση και βιώσιμη ανάπτυξη» του Παντείου Πανεπιστημίου, 2006, σελ.22

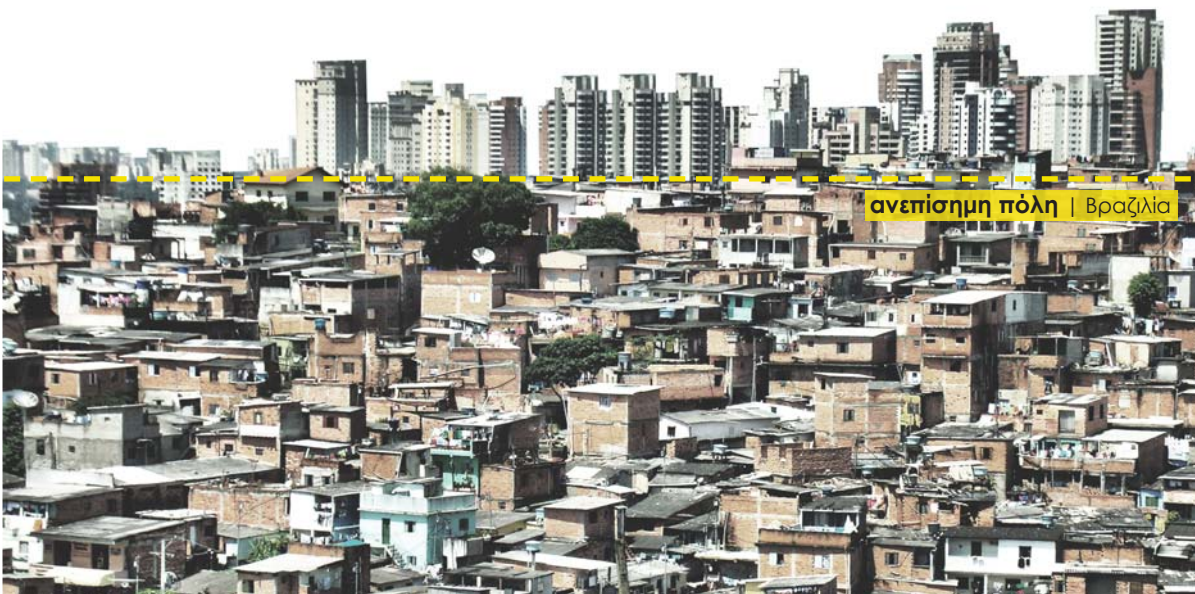
[2] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, Lambert Academic Publishing, 2010, σελ.17

στάδια της ανάπτυξης, η οποία προέκυψε από τις επιλογές των πολιτικών ελιτ της εποχής. Αποτέλεσμα των επιλογών αυτών ήταν να αποκοπεί η ανάπτυξη των μικρότερων πόλεων, ενώ η υπερσυγκέντρωση ανθρώπων στις μεγαλύτερες πόλεις οδήγησε σε μια σειρά προβλημάτων όπως υψηλό κόστος και χαμηλή ποιότητα ζωής, ανεπάρκεια υποδομών, υποβάθμιση του περιβάλλοντος κλπ.

Επιπλέον, οι πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου χαρακτηρίζονται από ανεξέλεγκτη χωρική ανάπτυξη. Ο ραγδαίος ρυθμός εξάπλωσης των πόλεων δεν επέτρεψε την εύρεση λύσεων για την διαχείριση του φαινομένου, ειδικά σε ότι αφορά την παροχή στέγης και υποδομών, με αποτέλεσμα η διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος να γίνει χωρίς πρόβλεψη οικοδομικών κανονισμών και αστικού σχεδιασμού, και μάλιστα καταπατώντας την υπάρχουσα νομοθεσία σχετικά με την ιδιοκτησία. Χωρικά αυτό εκφράζεται με την αυθόρμητη εμφάνιση αυθαίρετων οικισμών στην περιφέρεια των πόλεων, οι οποίοι αποτελούν το μόνο καταφύγιο των φτωχών, αφού λόγω της έλλειψης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, προσωπικών εγγράφων και νομικής παρουσίας δεν έχουν πρόσβαση σε νόμιμη κατοικία.

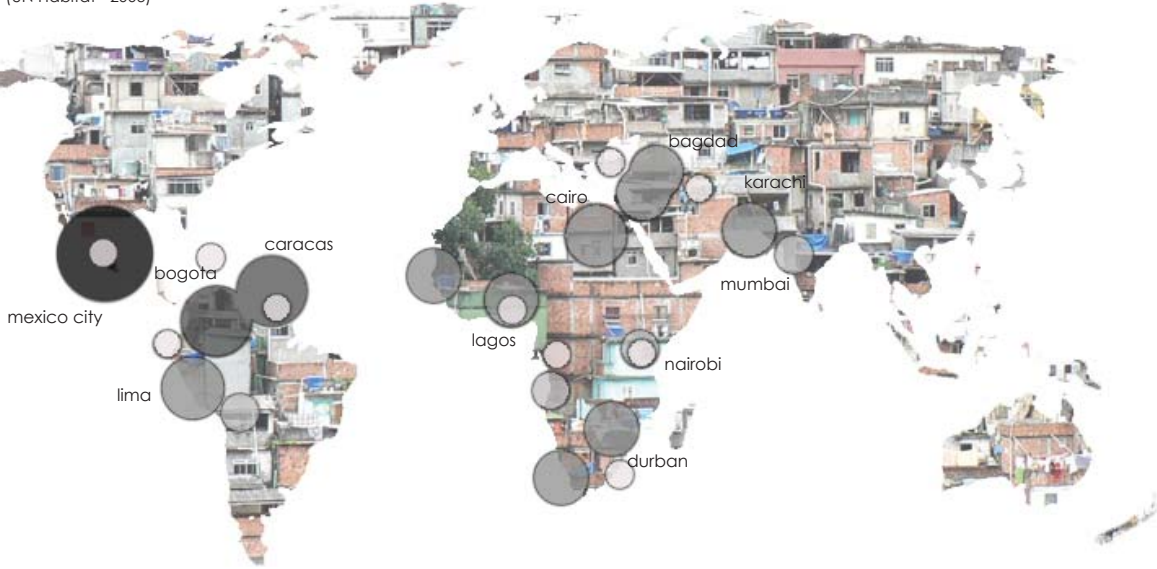

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, χαρακτηριστικό στοιχείο των πόλεων του τρίτου κόσμου είναι η αστικοποίηση χωρίς ανάπτυξη. Η πόλη αδυνατεί να προσφέρει εργασία και εισόδημα στην πλειοψηφία των κατοίκων της, ωθώντας τους να απασχοληθούν σε παράνομες δραστηριότητες για να επιβιώσουν. Αποτέλεσμα της αδυναμίας αυτής είναι η δημιουργία διχοτομημένων πόλεων που χαρακτηρίζονται από έντονο κοινωνικό και φυλετικό διαχωρισμό. Από τη μία η επίσημη πόλη όπου ζει το μικρότερο ποσοστό των κατοίκων απολαμβάνοντας όλα τα οφέλη της παγκοσμιοποιημένης καπιταλιστικής οικονομίας και της κρατικής πρόνοιας, όπως αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, υποδομές και υπηρεσίες, θέσεις εργασίας, πολιτικά και αστικά δικαιώματα. Από την άλλη πλευρά, η ανεπίσημη πόλη όπου ζει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού υποφέροντας από την φτώχεια, συνωπισμένο σε αυτοσχέδιους παράνομους οικισμούς και ξεχασμένο από την κυβέρνηση. Πρόκειται για δύο διαμετρικά αντίθετους κόσμους που συνυπάρχουν ο ένας δίπλα στον άλλο, αντικατοπτρίζοντας το κοινωνικό χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών. Οι εφευρετικοί μετανάστες ερχόμενοι στην πόλη, μη μπορώντας να βρουν δουλειά και άρα στήγη για τις οικογένειές τους, βρίσκουν καταφύγιο δημιουργώντας αυθαίρετους οικισμούς στην περιφέρεια, αναπαράγοντας έτσι το φαινόμενο της αστικής φτώχειας. Οι οικισμοί αυτοί, γνωστοί και ως παραγκουπόλεις αποτελούν την χωρική έκφραση της αστικοποίησης του αναπτυσσόμενου κόσμου αλλά και τον τόπο κατοικίας ενός μεγάλου μέρους του αστικού πληθυσμού του.

χάρτης των μεγαλύτερων παραγκουπόλεων

(UN Habitat - 2003)

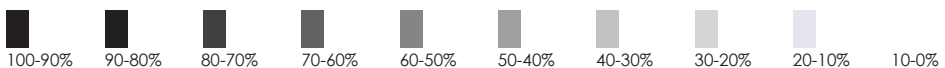
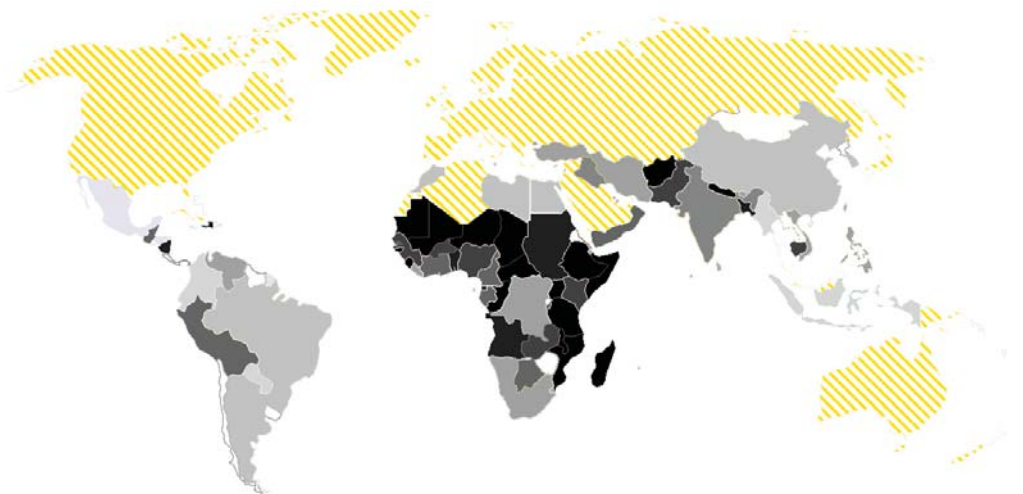

πληθυσμός σε εκατομμύρια

χάρτης ποσοστών αστικού πληθυσμού πληθυσμού που κατοικεί σε παραγκουπόλεις

(UN Habitat-2003)

το φαινόμενο των παραγκουπόλεων

Σύμφωνα με το επίσημο ορισμό του UN Habitat^[1] ο όρος slum ή αλλιώς παραγκούπολη^[2] χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια ποικιλία ανθρώπινων οικισμών που χαρακτηρίζονται από το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων, την υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα και τις υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης. Ο όρος slum συνοψίζεται ουσιαστικά σε δύο κατηγορίες οικισμών:

(1) παραγκουπόλεις της απελπισίας: περιοχές κατοικίας που κάποτε βρίσκονταν σε ακμή και σήμερα έχουν επιδεινωθεί καθώς οι αρχικοί κάτοικοί τους μεταφέρθηκαν σε καλύτερες περιοχές της πόλης, ενώ οι εξαθλιωμένες από το χρόνο και την έλλειψη συντήρησης κατοικίες έχουν καταληφθεί από νέους κατοίκους χαμηλού εισοδήματος. Αυτή η περίπτωση αφορά κυρίως την παραδοσιακή χρήση του όρου και αναφέρεται σε οικισμούς που διαμορφώθηκαν σε αναπτυσσόμενες χώρες.

(2) παραγκουπόλεις της ελπίδας: άτυποι αστικοί οικισμοί που χαρακτηρίζονται από υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης, απουσία βασικών υποδομών (πρόσβαση σε νερό, ηλεκτρισμό, αποχέτευση και διαχείριση απορριμάτων) και υπηρεσιών (εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, δημόσιους χώρους κλπ), καθώς και από την έλλειψη ασφάλειας σχετικά με την ιδιοκτησία της γης. Σε αυτόν τον τύπο οικισμού αναφερόμαστε όταν μιλάμε για τις παραγκουπόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου, και αποτελεί την πιο διαδεδομένη ερμηνεία της έννοιας slum σήμερα.

Παρά το γεγονός ότι αυθαίρετοι οικισμοί υπάρχουν σε όλο τον κόσμο, το φαινόμενο αυτό έχει συνδεθεί κυρίως με τα αστικά κέντρα του αναπτυσσόμενου κόσμου. Σύμφωνα με στατιστικές μελέτες του UN Habitat το 2010 ο παγκόσμιος πληθυσμός κατοίκων παραγκουπόλεων έφτανε το 1 δισεκατομμύριο και αποτελούσε το 32,7% του αστικού πληθυσμού στον τρίτο κόσμο, ενώ αναμένεται το 2020 να έχει φτάσει τα 1,4 δισεκατομμύρια^[3]. Φυσικά οι επιμέρους περιοχές του αναπτυσσόμενου κόσμου αλλά και τα κράτη μεταξύ τους παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές. Τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνουν το Τσαντ (99,4%) και η Αιθιοπία, ενώ ακολουθούν το Αφγανιστάν (98,5%) και το Νεπάλ (92%).^[4]

[1] UN Habitat, Slums of the world, 2003, σελ.7

[2] Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος παραγκούπολη που αποτελεί την ελληνική απόδοση του όρου slum είναι μια έννοια αρκετά πιο περιορισμένη έννοια που περιγράφει κυρίως την δεύτερη ομάδα οικισμών. Στην συνέχεια της εργασίας χρησιμοποιείται ο όρος παραγκούπολη εφόσον οι αυθαίρετοι οικισμοί του αναπτυσσόμενου κόσμου που εξετάζονται εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία.

[3] UN Habitat, The state of the world's cities 2010-2011, σελ.30

[4] UN Habitat, The slums of the world, 2003, σελ.27

Λάγος

Κάιρο

Ναιρόμπι

Λουάντα

Βομβάη

διαδικασίες σχηματισμού και μορφολογικά χαρακτηριστικά των παραγκουπόλεων

Στις αναπτυσσόμενες χώρες η διαδικασία σχηματισμού των παραγκουπόλεων ακολουθεί συνήθως κοινή πορεία. Οι φτωχοί εσωτερικοί μετανάστες που φτάνουν στις πόλεις και αδυνατώντας να βρουν θέσεις εργασίας, οδηγούνται στην κατάληψη γης (είτε κρατικής, είτε ιδιωτικής) συνήθως στην περιφέρεια της πόλης, όπου χτίζουν κατοικίες με ευτελή υλικά, που προσομοιάζουν περισσότερο με πρόχειρα καταλύματα. Μια παραγκούπολη μπορεί να «γεννηθεί» ακόμα και σε μια νύχτα, όπως συνέβη σε πόλεις της Λατινικής Αμερικής κατά την δεκαετία του 70¹, ή να προκύψει σταδιακά με συνεχή καταπάτηση γής και εξάπλωση της κατειλημμένης έκτασης.^[1]

Συνήθως οι squatters^[2] εγκαθίστανται σε σημεία ακατάλληλα για κατοίκηση στη περιφέρεια των πόλεων ώστε να βρίσκονται μακριά από την πρόσβαση της αστυνομίας και των τοπικών αρχών. Οι τοποθεσίες που επιλέγουν είναι μη οικοδομήσιμες εκτάσεις που έχουν απορριφθεί από τους κατοίκους της επίσημης πόλης είτε λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών τους όπως απόκρημνες πλαγιές, όχθες ποταμών ή περιοχές όπου υποφέρουν από πλημμύρες, είτε επειδή θεωρούνται επιβλαβείς για εγκατάσταση άλλων χρήσεων όπως περιοχές γύρω από χημικά εργοστάσια, τοξικές χωματερές, ή τα όρια σιδηροδρομικών γραμμών και αυτοκινητόδρομων.^[3]

Η χωρική διάρθρωση του οικισμού καθοδηγείται από έναν μόνο κανόνα που είναι η μέγιστη αξιοποίηση της διαθέσιμης γης για την δημιουργία κατοικιών με το ελάχιστο δυνατό κόστος. Με βάση αυτή την αρχή, που προκύπτει από την ανάγκη για επιβίωση, ο οικισμός αναπτύσσεται οριζόντια αποτελούμενος από κτηριακές μονάδες που εφάπτονται η μια στην άλλη αφήνοντας μόνο τον ελάχιστο απαιτούμενο χώρο για να υπάρχει μια υποτυπώδης πρόσβαση στις κατοικίες. Η εξάπλωση γίνεται αυτοσχέδια προς κάθε κατεύθυνση με αποτέλεσμα την απουσία ρυμοτομίας και κεντρικών χαράξεων οδηγώντας σε μια μορφολογία που θυμίζει λαβύρινθο. Επόμενο είναι αυτές οι συνθήκες να αποτρέπουν την ύπαρξη δημόσιων κοινόχρηστων χώρων, τον ρόλο των οποίων αναλαμβάνουν τα κατώφλια και τα στενά δρομάκια.

Οι κατοικίες παρά την φαινομενική ομοιομορφία τους είναι μοναδικές αφού κατασκευάζονται από τους ίδιους τους κατοίκους τους. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται είναι κατά παράδοση ευτελή όπως λάσπη, λαμαρίνες, τούβλα, τσιμέντολίθοι ή ξύλα, που είτε προέρχονται από οικοδομές είτε από σκουπίδια που βρίσκουν στους κάδους απορριμάτων της πόλης. Η ανακύκλωση αυτή των υλικών αποδεικνύει την ευρηματικότητα που έχουν αναπτύξει οι φτωχοί για την κάλυψη των αναγκών τους, δίνοντας χρησιμότητα σε υλικά που θεωρούνται σκουπίδια από την σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία. Τέλος, ο εσωτερικός χώρος των κατοικιών είναι ο ελάχιστος απαιτούμενος και συνήθως αποτελείται από ένα μόνο δωμάτιο όπου ζει μια ολόκληρη οικογένεια.

[1] UN Habitat, *The slums of the world*, 2003, σελ.27

[2] squatters είναι ο όρος που χρησιμοποιείται στην διεθνή βιβλιογραφία για τους κατοίκους των παραγκουπόλεων

[3] Mike Davis, *The planet of slums*, Verso, 2006, σελ.121

εκμετάλλευση

Στις περισσότερες περιπτώσεις η εμφάνιση και η εξάπλωση των παραγκουπόλεων οφείλεται στην αδιαφορία της κυβέρνησης που «επιτρέπει» την αρχή του φαινομένου. Σύντομα, ο οικισμός μετατρέπεται σε μια πολύ επικερδή επιχείρηση για τους εύπορους πολίτες (μεταξύ αυτών και πολιτικοί) που έχουν δικαιώματα ιδιοκτησίας στην περιοχή λόγω της είσπραξης ενοικίων χωρίς φορολόγηση, αλλά και για την κυβέρνηση που αδιαφορώντας για την ύπαρξη της παραγκούπολης γλιτώνει ένα μεγάλο ποσό χρημάτων για την πρόνοια που θα έπρεπε να προσφέρει στους κατοίκους της. Παράλληλα, οι κάτοικοι μην έχοντας τίτλους ιδιοκτησίας της γης που καταλαμβάνουν, είναι αναγκασμένοι να υπόκεινται σε μια σχεδόν φεουδαρχική εξάρτηση από τοπικούς αξιωματούχους και κομματικούς παράγοντες. Πέρα από την εκμετάλλευση της ανάγκης για στέγη η παραγκούπολη αποτελεί ευφο^[1]ρο έδαφος για την εξασφάλιση κέρδους των οικονομικά ισχυρών μέσα από την εμπορευματοποίηση βασικών παροχών όπως το νερό, το ηλεκτρικό ρεύμα, η αποχέτευση και η συγκομιδή απορριμμάτων. Η απουσία κρατικής παρέμβασης για την κάλυψη βασικών αναγκών ουσιαστικά επιτρέπει στις ιδιωτικές αγορές να αναλάβουν αυτο το ρόλο. Τα δραματικά αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας εμπορευματοποίησης στην καθημερινότητα των φτωχών κατοίκων της παραγκούπολης οφείλονται αφενός στο γεγονός ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες είναι ανεπαρκείς τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, και αφετέρου στις τιμές που ορίζουν οι ιδιώτες για την πρόσβαση σε αυτές, οι οποίες είναι έξω από τις οικονομικές δυνατότητες των κατοίκων και μάλιστα πολλές φορές με κόστος υψηλότερο από τις αντίστοιχες κρατικές παροχές στην επίσημη πόλη. Ως αποτέλεσμα η κατάσταση που προκύπτει από αυτές τις διαδικασίες θυμίζει καθεστώς φιλελευθερισμού όπου το κράτος αποφορτίζεται από κάθε μέριμνα, ενώ ο πολίτης επιδιώκει την εξυπηρέτηση των αναγκών του μέσα από τις συνθήκες της ελεύθερης αγοράς.

προβλήματα

Παρά την μεγάλη διαφοροποίηση που εμφανίζουν οι παραγκουπόλεις λόγω των γεωγραφικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων τους, παρουσιάζουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά και προβλήματα, που είναι απόρροια της αδιαφορίας των κυβερνήσεων για την ύπαρξη τους. Κατοικίες που δεν πληρούν τους όρους επαρκούς κατοίκησης, ανασφάλεια σχετικά με την ιδιοκτησία, έλλειψη υποδομών αποχέτευσης, παροχής νερού και ηλεκτρικού ρεύματος, απουσία δρόμων και δημόσιων χώρων, ανύπαρκτες κοινωνικές παροχές όπως περίθαλψη και εκπαίδευση, φτώχεια, ανεργία και εγκληματικότητα είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αυθαίρετοι οικισμοί, τα οποία θα περιγραφούν αναλυτικότερα μέσα από το παράδειγμα της παραγκούπολης Κιμπέρα στο Ναϊρόμπι.

[1] Davis Mike, The planet of slums, Verso, 2006, σελ.42-45

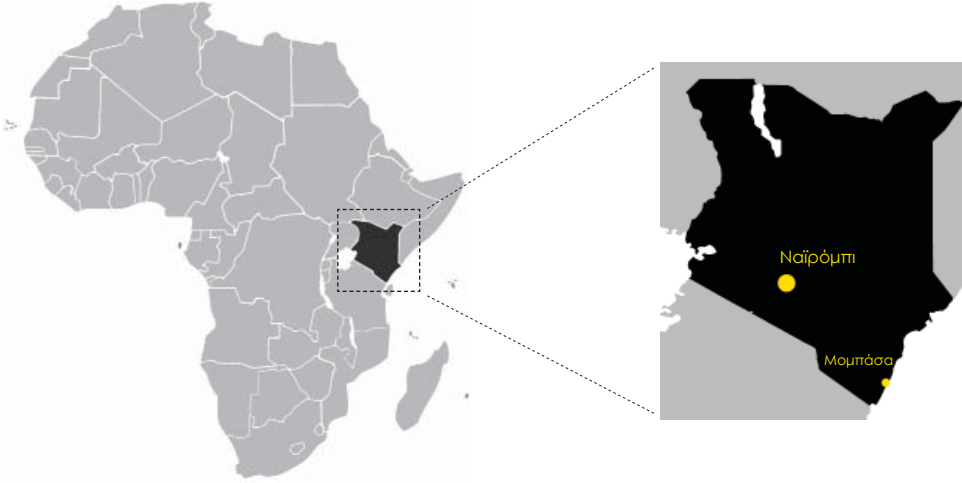
Κλείνοντας με το ζήτημα των παραγκουπόλεων είναι σημαντικό να γίνει αναφορά και στην θετική τους πλευρά, μια εικόνα που συχνά αποκρύπτεται ή χάνεται μέσα στα πολυάριθμα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Οι ίδιες οι άσχημες συνθήκες που επικρατούν σε αυτές και οι στρατηγικές επιβίωσης που επιστρατεύουν οι άνθρωποι έχουν ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου αστικού περιβάλλοντος. Το χαμηλό εισόδημα αναγκάζει τους κατοίκους να αναπτύξουν ευρηματικούς τρόπους κατοίκησης όπως την εγκατάσταση σε περιοχές που θεωρούνται ακατάλληλες, την ανακύκλωση υλικών από τα σκουπίδια της πόλης για την κατασκευή των κατοικιών τους καθώς και την μέγιστη αξιοποίηση του διαθέσιμου χώρου. Τα κτίσματα των παραγκουπόλεων είναι χώροι πολυλειτουργικοί, καθώς λόγω του μικρού μεγέθους τους και της συγκατοίκησης πολλών ανθρώπων φιλοξενούν διαφορετικές χρήσεις (κατοικία, εμπόριο, εργασία κλπ) οι οποίες αλληλοεπικαλύπτονται. Επιπλέον η ίδια δομή της παραγκούπολης, επιβάλλει την συνύπαρξη των ανθρώπων οδηγώντας στην δημιουργία στενών κοινωνικών δεσμών και στην ενίσχυση της αίσθησης της κοινότητας.^[1]

Αυτά τα στοιχεία αποτελούν χαρακτηριστικά μιας κουλτούρας, της «κουλτούρας της φτώχειας»^[2] όπως την ονομάζει ο Oscar Lewis, η οποία διαμορφώνεται μέσα σε αυτούς τους οικισμούς, και αποτελεί ένα κράμα πολιτιστικών στοιχείων από διαφορετικές περιοχές της υπαίθρου σε συνδυασμό με τον αστικό τρόπο ζωής.

[1] Tuhus-Dubrow Rebecca, Learning from slums, 2009, (http://www.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2009/03/01/learning_from_slums/?page=full)

[2] Lewis Oscar, The culture of poverty, άρθρο από την περιοδική έκδοση Scientific American (τεύχος 215), 1966

Ναϊρόμπι, Κένυα

το κέντρο του Ναϊρόμπι, 1960

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΪΡΟΜΠΙ

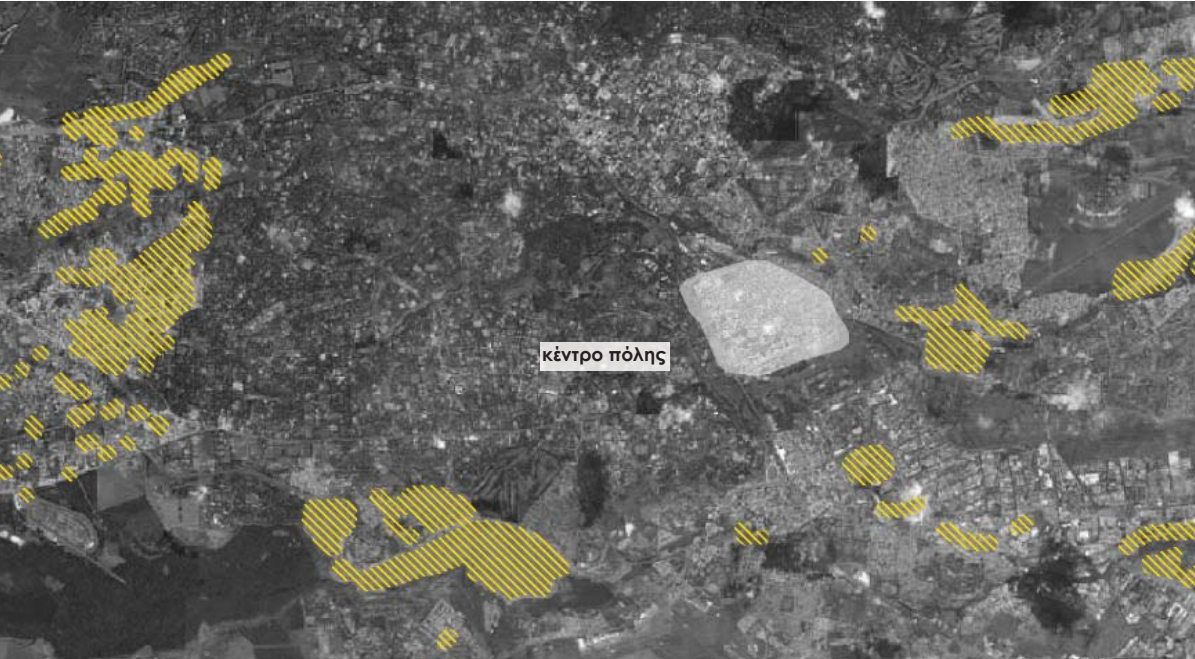
Ναϊρόμπι: η πόλη

Πριν την περίοδο της αγγλικής αποικιοκρατίας η Κένυα δεν παρουσίαζε ιδιαίτερη αστική ανάπτυξη, αν εξαιρέσει κανείς τα λίγα εμπορικά κέντρα που αναπτύχθηκαν κατά μήκος των ακτών από την φυλή των Σουαχίλι. Η μεγάλη αλλαγή της κατάστασης ήρθε στο τέλος του 19ου αιώνα όπου ξεκίνησε από τους Άγγλους αποίκους η ανάπτυξη πόλεων στο εσωτερικό της χώρας με σκοπό να λειτουργήσουν ως πολιτικά και διοικητικά κέντρα.^[1] Σήμερα η χώρα περιλαμβάνει 200 αστικά κέντρα, τα μεγαλύτερα από τα οποία είναι το Ναϊρόμπι, η πρωτεύουσα που συγκεντρώνει το 45% του αστικού πληθυσμού, και η Μομπάσα, δεύτερη μεγαλύτερη πόλη με ποσοστό 12% του αστικού πληθυσμού. Παρά τους ραγδαίους ρυθμούς αστικοποίησης (που έφτασαν το 8,16% ανά έτος κατά την περίοδο 1970-1975) η Κένυα παραμένει αγροτική, αφού ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε μέχρι το 2010 το 21,6% του συνολικού πληθυσμού της, όμως σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΟΗΕ το ποσοστό αναμένεται να φτάσει το 50% μέχρι το 2050.^[2]

Το Ναϊρόμπι οφείλει την ύπαρξή του στην δημιουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Κένυα-Ουγκάντα που κατασκευάστηκε από τους Άγγλους το 1896 για να εξυπηρετήσει τις μεταφορές πληθυσμού και εμπορευμάτων τους. Η πόλη ουσιαστικά κατασκευάστηκε από το μηδέν για να λειτουργήσει ως οικισμός των λευκών αποικιοκρατών, ενώ σύντομα λόγω της σιδηροδρομικής γραμμής αναπτύχθηκε σε εμπορικό κόμβο και το 1907 έγινε η πρωτεύουσα της Βρετανικής Ανατολικής Αφρικής.

[1] Mitullah Winnie, The case of Nairobi, Kenya, CIA Factbook, 2003, σελ.1ω

[2] UN Habitat Global Urban Observatory, Urban Info Database System (<http://www.devinfo.info/urbaninfo/>)

παραγκουπόμενες

χάρτης παραγκουπόλεων του Ναϊρόμπι

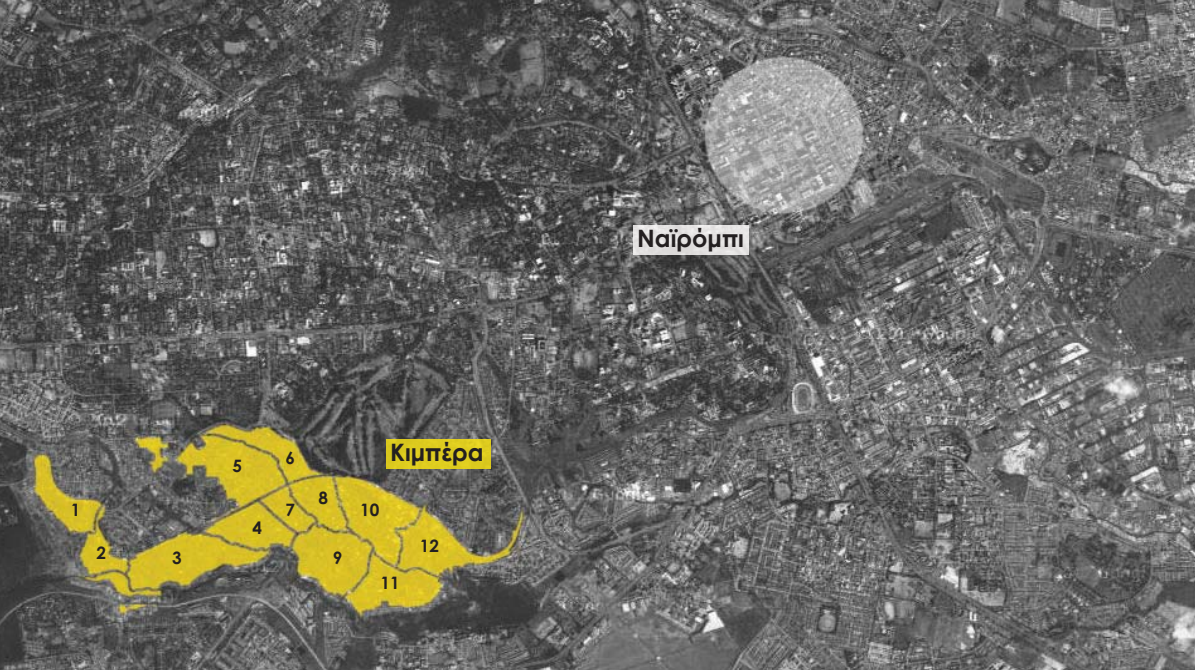
Από την γέννησή του το Ναϊρόμπι αποτέλεσε μια διχοτομημένη πόλη. Οι αποικιοκράτες υιοθέτησαν μια πολιτική φυλετικού διαχωρισμού, διαμορφώνοντας ξεχωριστές περιοχές κατοικίας για τους Ευρωπαίους, τους Ασιάτες και τους Αφρικανούς. Μάλιστα η πρόσβαση των ντόπιων στην πόλη ήταν περιορισμένη με δικαιολογία την καταπολέμηση της μετάδοσης ασθενειών και την εξασφάλιση της δημόσιας υγείας. Σύμφωνα με τον Davis, μέχρι το 1954 οι Αφρικανοί θεωρούνταν προσωρινοί κάτοικοι της πόλης και ήταν αποκλεισμένοι από κάθε δικαίωμα στην ακίνητη περιουσία που τους ανήκε.^[1] Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν η άνιση κατανομή της γης που ενισχύοντας την δυσμενή οικονομική κατάσταση των Αφρικανών τους απέκλεισε σταδιακά την δυνατότητα απόκτησης γης ακόμα και μετά την ανεξαρτησία.

Η ανεξαρτησία της Κένυα από τους Βρετανούς αποίκους, που επετεύχθη το 1963 μετά από αγώνες του γηγενούς πληθυσμού, απάλλαξε την χώρα από τους περιορισμούς και επέτρεψε την ελεύθερη μετακίνηση πληθυσμών, γεγονός που δημιούργησε ένα μεγάλο εσωτερικής μετανάστευσης προς τις πόλεις. Η συρροή ανθρώπων από την ύπαιθρο ήταν και η βασική αιτία ανάπτυξης της πόλης του Ναϊρόμπι, που αποτελεί μέχρι σήμερα τον κύριο τόπο εύρεσης μισθωμένης νόμιμης εργασίας, συγκεντρώνοντας το 50% των θέσεων εργασίας στην χώρα.^[2] Επιπλέον είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι παρά την άρση των περιορισμών μετακίνησης η νέα κυβέρνηση του Jomo Kenyatta αντί να ανατρέψει τις συνθήκες της αποικιοκρατίας σχετικά με την ιδιοκτησία της γης μοιράζοντάς την σε όσους την δικαιούνται, διατήρησε το αποικιακό σύστημα αφού η αποικιακή ιδιοκτησία μετατράπηκε σε κρατική και οι πολίτες υποχρεούνταν να την αγοράσουν. Ως αποτέλεσμα μόνο μια μειονότητα εύπορων Αφρικανών είχε την δυνατότητα πρόσβασης στην αγορά γης, εντείνοντας ακόμα περισσότερο τις υπάρχουσες ανισότητες.

Τελικά ακόμα και σήμερα το Ναϊρόμπι διατηρεί την διπλή εικόνα του ως χαρακτηριστικό παράδειγμα διχοτομημένης πόλης, λόγω του χάσματος που χωρίζει τους φτωχούς και τους εύπορους, αλλά και την πόλη από την υπόλοιπη επικράτεια.

[1] Davis Mike, *The planet of slums*, Verso, 2006, σελ.51

[2] Mitullah Winnie, *The case of Nairobi, Kenya*, CIA Factbook, 2003, σελ.4

τα χωριά της Κιμπέρα:

- 1.Kianda | 2.Soweto West | 3.Gatwekera | 4.Kisumu Ndogo | 5.Makina | 6.Kicchinjio
7.Kambi Muru | 8.Mashimoni | 9.Lindi | 10.Laini Saba | 11.Silanga | 12.Soweto East

χάρτης της Κιμπέρα

Κιμπέρα: η παραγκούπολη

Η ιστορία των παραγκουπόλεων του Ναϊρόμπι είναι συνυφασμένη με την ιστορία της ίδιας της πόλης. Σήμερα υπάρχουν περίπου 200 αυθαίρετοι οικισμοί διασκορπισμένοι τυχαία στην περιφέρεια της πόλης, οι οποίοι φιλοξενούν 1,5 εκατομμύρια κατοίκους (περίπου το 50% του πληθυσμού) καλύπτοντας μόλις το 5% της έκτασής της. Η μεγαλύτερη αλλά και η χειρότερη από άποψη συνθηκών διαβίωσης από τις παραγκουπόλεις του Ναϊρόμπι είναι η Κιμπέρα. Πρόκειται για ένα συνονθύλευμα από 12 χωριά, που απλώνονται κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Mombasa – Uganda σε απόσταση μόλις 7km από την πόλη. Παρά το γεγονός ότι συχνά αναφέρεται ως η δεύτερη μεγαλύτερη παραγκούπολη της Αφρικής μετά το Soweto στη Ν.Αφρική, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τον απλό λόγο ότι ο ακριβής πληθυσμός της είναι άγνωστος μέχρι σήμερα. Η αδιαφορία της κυβέρνησης για την ύπαρξη οικισμών όπως η Κιμπέρα είχε ως αποτέλεσμα να μην έχει γίνει ποτέ απογραφή των πολιτών που ζουν εκεί. Οι εκτιμήσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς απέχουν πολύ μεταξύ τους, από 235.000 μέχρι 1.200.000 κατοίκους, όμως μετά τις μελέτες που έγιναν από τον ΟΗΕ στο χωριό Soweto East ο πιο λογικός αριθμός φαίνεται να είναι μεταξύ 700.000 και 900.000 κατοίκους.^[1] Λόγω της τοποθεσίας της, η Κιμπέρα αποτελεί την πρώτη στάση των αγροτών που έρχονται στο Ναϊρόμπι για αναζήτηση εργασίας. Έτσι σήμερα έχει φτάσει να φιλοξενεί το 25% του πληθυσμού της πόλης, καλύπτοντας μόνο το 1% της έκτασής της.^[2]

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς

Η νομοθεσία της Κένυα σχετικά με τον έλεγχο της γης είναι ιδιαίτερα περίπλοκη στο σύνολό της. Ενώ ένα μέρος της γης είναι καταγεγραμμένο και υπόκειται σε γραπτούς νόμους, υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις όπου η ιδιοκτησία ορίζεται με βάση εθιμικούς άγραφους νόμους των τοπικών φυλών. Η πολυπλοκότητα αυτή αντικατοπτρίζεται απόλυτα και στην διαμόρφωση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στην Κιμπέρα. Συνολικά η Κιμπέρα είναι τοποθετημένη σε κρατικές εκτάσεις γης, όμως κατά καιρούς διάφοροι κρατικοί παράγοντες έχουν εκδώσει κάποιες άδειες προσωρινής κατάληψης, που μπορούν να ανασχεθούν από την κυβέρνηση ανά πάσα στιγμή. Στο σύνολό τους οι ελάχιστοι τίτλοι ιδιοκτησίας που έχουν εκδοθεί μέχρι σήμερα, χαρίστηκαν σκόπιμα με αντάλλαγμα την υποστήριξη πολιτικών προσώπων.

Υπάρχουν τέσσερις κυρίαρχες ομάδες που διεκδικούν δικαιώματα στην κατοχή γης στην Κιμπέρα^[3] :

[1] Mulcahy Michelle & Chu Ming-Ru, Kibera Soweto East: A case study in slum upgrading, report for the School of design-University of Pennsylvania, 2008, σελ. 10

[2] Njeru-Ngari Genesis & Kisolo-Njeru Faith, Slum: the people of Kibera, 2009, σελ.16

[3] Mulcahy Michelle & Chu Ming-Ru, Kibera Soweto East: A case study in slum upgrading, report for the School of design-University of Pennsylvania, 2008, σελ. 14

- 1 | οι Nubians, μια φυλή με προέλευση από το Σουδάν που ήταν η πρώτη που εγκαταστάθηκε στην περιοχή μετά από παραχώρηση της αποικιακής κυβέρνησης.
- 2 | οι ελάχιστοι κάτοχοι τίτλων ιδιοκτησίας, που αποκτήθηκαν ως δωροδοκία από πολιτικά πρόσωπα.
- 3 | οι κάτοχοι κτισμάτων, τα οποία χρησιμοποιούν ως πηγή κέρδους νοικιάζοντας τα στους φτωχούς κατοίκους
- 4 | η τεράστια ομάδα ενοικιαστών αυτών των κτισμάτων, που αποτελούν το 93% των κατοίκων της Κιμπέρα και δεν έχουν κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας στον τόπο κατοικίας τους.

Αποτέλεσμα αυτής της περίπλοκης κατάστασης συμφερόντων των ενδιαφερόμενων ομάδων είναι στην Κιμπέρα να επικρατεί έλλειψη ελέγχου ιδιοκτησίας. Αυτό πρακτικά αγγίζει τους φτωχούς ενοίκους οι οποίοι μπορούν ανά πάσα στιγμή να γίνουν θύματα εξώσεων χωρίς δικαιολογία ή προειδοποίηση. Τέλος είναι σημαντικό να σημειωθεί πώς όλη αυτή η κατάσταση λειτουργεί ως κερδοφόρα επιχείρηση για τους λίγους ιδιοκτήτες γης και κτισμάτων. Αφού η Κιμπέρα δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένη από το κράτος, δεν είναι υποχρεωμένοι να πληρώνουν φόρους και μπορούν να επιβάλλουν ανεξέλεγκτες τιμές ενοικίων και να συμπεριφέρονται στους ενοίκους όπως θέλουν, χωρίς καμία νομική επίπτωση.

Η κατάσταση των κατοικιών

Χωρικά η δομή της Κιμπέρα θυμίζει λαβύρινθο. Το χτισμένο περιβάλλον αποτελείται από πυκνοδομημένες κατοικίες, κολλημένες η μια στην άλλη που αφήνουν μεταξύ τους μικρά δρομάκια που το πλάτος τους ίσα ίσα επιτρέπει την πρόσβαση στα σπίτια. Στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι ευτελείς πρόχειρες κατασκευές από ξύλινα πλαίσια με χάρβα ή τσιμέντο (στην καλύτερη περίπτωση) για δάπεδο και σκουριασμένες λαμαρίνες για οροφή. Τα περισσότερα κτίσματα αποτελούνται από 5 δωμάτια των 10 m², που το καθένα αντιστοιχεί σε μια οικογένεια. Οι κατοικίες αυτές μπορούν να φτιαχτούν πολύ εύκολα, ακόμα και σε μια μέρα λόγω του χαμηλού κόστους των υλικών και της προχειρότητας της κατασκευής τους, όμως για τους ίδιους λόγους είναι ιδιαίτερα προβληματικές. Κρύο, σκόνη, διαρροές της οροφής, απουσία μόνωσης, αερισμού και ιδιωτικότητας είναι μόνο κάποιες από τις αρνητικές συνέπειες του συνωστισμού και των ευτελών υλικών. Οι κάτοικοι συνειδητοποιούν την ανεπάρκεια των κατοικιών τους, όμως δεν επιχειρούν να επενδύσουν σε βελτιώσεις προς μια πιο μόνιμη και σταθερή κατασκευή. Η επιλογή αυτή προκύπτει από την απουσία τίτλων ιδιοκτησίας και τον μόνιμο κίνδυνο έξωσης ή καταστροφής της κατοικίας τους.

χωρική διάρθρωση της Κιμπέρα

αυτοσχέδιες κατοικίες

σημεία πώλησης νερού

Απουσία υποδομών

Οι περισσότεροι κάτοικοι της Κιμπέρα δεν έχουν πρόσβαση στις δημόσιες υποδομές αποχέτευσης και παροχής νερού και ηλεκτρικού ρεύματος που είναι διαθέσιμες στους κατοίκους της πόλης του Ναϊρόμπι. Η χρόνια άποψη ότι οι αυθαίρετοι οικισμοί είναι παράνομοι, απάλλαξε τις τοπικές αρχές από την ευθύνη παροχής πρόσβασης σε καθαρό νερό στην Κιμπέρα. Εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση και την ζωτική σημασία του νερού, οι πιο ευκατάστατοι ιδιοκτήτες γης και κτισμάτων χρηματοδοτούν την εγκατάσταση ιδιωτικών σωληνώσεων και πωλούν νερό στους φτωχούς κατοίκους. Έτσι το νερό καταλήγει να φτάνει στην παραγκούπολη ως εμπορευματοποιημένο προϊόν και μάλιστα σε τιμές που ξεπερνούν κατά πολύ την τιμή του σε εύπορες περιοχές της πόλης. Δυστυχώς πολλές οικογένειες, δεν έχουν τα απαραίτητα χρήματα να αγοράσουν την ποσότητα των 20 λίτρων που απαιτείται για τη ημερήσια κατανάλωσή τους και αναγκάζονται να περπατήσουν έως και 3 km έξω από την Κιμπέρα για να πετύχουν καλύτερες τιμές. [1]

Ανάλογη κατάσταση επικρατεί και με την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος. Τα λίγα κτίσματα που έχουν πρόσβαση στο δημόσιο δίκτυο ηλεκτροδότησης, ανήκουν είτε στους πιο ευκατάστατους ιδιοκτήτες που χρησιμοποιούν για μια ακόμα φορά το προνόμιο τους για να βγάλουν κέρδος, είτε σε φτωχούς κατοίκους που έχουν καταφέρει να συνδεθούν παράνομα. Αποτέλεσμα και των δύο περιπτώσεων είναι να έχει δημιουργηθεί ένα πολύπλοκο

[1] Amnesty International, Kenya the unseen majority: Nairobi's two million slum dwellers, 2009, σελ.9

δίκτυο με διακλαδώσεις και υποδιακλαδώσεις, που δεν μπορεί να ανταποκριθεί στην κατανάλωση όλων των κατοίκων και συχνά πέφτει βυθίζοντας την Κιμπέρα στο σκοτάδι. Φυσικά, υπάρχει και ένα μεγάλο ποσοστό κατοίκων που δεν έχει καθόλου πρόσβαση σε ηλεκτρισμό και καλύπτει τις ανάγκες φωτισμού και μαγειρέματος με την χρήση κάρβουνου ή κηροζίνης.

Δυστυχώς εμπορευματοποίηση των βασικών υποδομών στην Κιμπέρα δεν σταματάει εδώ, αφού ακόμα και οι δημόσιες τουαλέτες χρησιμοποιούνται επί πληρωμή. Συνήθως κατασκευάζονται από δωρεές και διαχειρίζονται από μια κοινοτική οργάνωση που χρησιμοποιεί τα έσοδα για την συντήρησή τους. Κάποιες από αυτές είναι απλά λάκκοι στο χώμα, ενώ ελάχιστες συνδέονται με το περιορισμένο σύστημα αποχέτευσης. Ο όρος ιδιωτική τουαλέτα στην Κιμπέρα είναι σχετικός, αφού όπου υπάρχει είναι ουσιαστικά ένας λάκκος που χρησιμοποιείται από 25-75 άτομα, ενώ οι χρήστες είναι υποχρεωμένοι να πληρώνουν για την απομάκρυνση των αποβλήτων.^[1] Σε περιοχές όπου δεν υπάρχει κανένα είδος αποχωρητηρίων, οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τις «τουαλέτες μιας χρήσης» ("flying toilets") δηλαδή πλαστικές σακούλες που μετά την χρήση τους καταλήγουν στους δρόμους της Κιμπέρα.

Οδικό δίκτυο

Η προσβασιμότητα είναι ένα ακόμα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αυθαίρετοι οικισμοί όπως η Κιμπέρα λόγω της άναρχης και δαιδαλώδους δομής τους που δεν ευνοεί την προσπέλαση. Τα αυτοκίνητα ουσιαστικά δεν έχουν καμία πρόσβαση, αφού ελάχιστοι από τους δρόμους έχουν το απαιτούμενο πλάτος. Το πρόβλημα αυτό θέτει σε κίνδυνο τη ζωή των ανθρώπων αφού εμποδίζει ασθενοφόρα και πυροσβεστικά οχήματα να προσεγγίσουν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης. Παράλληλα η σημασία ύπαρξης οδικών αξόνων είναι εμφανής και από το γεγονός ότι ο μόνος σχετικά πλατύς δρόμος που βρίσκεται κατά μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών συγκεντρώνει τις περισσότερες εμπορικές δραστηριότητες, τα υψηλότερα ενοίκια και την μεγαλύτερη κίνηση περαστικών.

Δημόσιοι χώροι, σχολεία, νοσοκομεία

Μέσα από την κατάσταση που έχει περιγραφεί μέχρι τώρα είναι αναμενόμενη η απουσία σχεδιασμού δημόσιων χώρων και κτηρίων κοινωνικών παροχών. Ο συνδυασμός ασθενειών λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης και του συνωστισμού και της έλλειψης κέντρων υγείας είναι αιτίες αύξησης της θνησιμότητας στη παραγκούπολη. Θεωρητικά οι κάτοικοι της Κιμπέρα έχουν δικαίωμα ιατρικής περίθαλψης από τα κρατικά νοσοκομεία του Ναϊρόμπι, αυτή η επιλογή όμως είναι πλασματική αφού στην πραγματικότητα το κόστος των υπηρεσιών ξεπερνάει τις οικονομικές τους δυνατότητες. Όσον αφορά στην εκπαίδευση για μια ακόμη φορά η αδιαφορία της κυβέρνησης είναι παρούσα. Η απουσία δημόσιων δημοτικών σχολείων και το

[1] Njeru-Ngari Genesis & Kisolo-Njeru Faith, Slum: the people of Kibera, 2009, σελ.24

τυπικός δρόμος

υψηλό κόστος διδάκτρων στα 2 ιδιωτικά σχολεία που υπάρχουν, ουσιαστικά αποκλείουν τα περισσότερα παιδιά από την εκπαίδευση. Τέλος, οι παραγκουπόλεις από τον τρόπο σχηματισμού τους αποτρέπουν αξιωματικά την ύπαρξη δημόσιων χώρων. Η απουσία καθορισμένης χωρικά ιδιοκτησίας και όρων δόμησης επιτρέπουν στον κάθε κάτοικο να εκμεταλλεύεται στο μέγιστο τον διαθέσιμο χώρο για να χτίσει την κατοικία του. Με εξαίρεση τα στενά δρομάκια που είναι αναγκαία για την πρόσβαση σπάνια παραχωρείται γη για τον σχηματισμό κοινόχρηστων ακάλυπτων χώρων.

Ανεργία

αγορά κατά μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών

Η ανεργία αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα όχι μόνο στις παραγκουπόλεις αλλά και σε ολόκληρη την χώρα. Στην Κιμπέρα μόνο το 40% των οικογενειών έχουν τακτικό μηνιαίο εισόδημα, ενώ ακόμα μικρότερο είναι το ποσοστό αυτών που έχουν νόμιμη εργασία. Η παράνομη εργασία (συνήθως σε εμπορικές δραστηριότητες) είναι ο μόνος δρόμος επιβίωσης για το 70% του ενεργού πληθυσμού του Ναϊρόμπι.^[1] Η απασχόληση στον άτυπο τομέα εργασίας είναι πιο εύκολη καθώς απουσιάζουν ιδιαίτερες απαιτήσεις όπως εκπαίδευση, κεφάλαιο και τεχνογνωσία, καθώς και οι γραφειοκρατικές διαδικασίες της νόμιμης εργασίας. Ταυτόχρονα όμως αποτελεί και ένα μεγάλο ρίσκο καθώς οι εργαζόμενοι είναι εκτεθειμένοι στις δυνάμεις της αγοράς χωρίς σταθερό εισόδημα και νομική προστασία σε περίπτωση δυσκολιών, και επιπλέον η μικρή κλίμακα των δραστηριοτήτων απασχόλησης σε συνδυασμό με τον έντονο ανταγωνισμό δεν επιφέρουν επαρκές κέρδος. Συνεπώς, αυτό το οικονομικό μοντέλο λόγω των περιορισμών του λειτουργεί σε επίπεδο διαβίωσης και δεν επιτρέπει την απόκτηση κέρδους πέρα από την κάλυψη των καθημερινών αναγκών, με αποτέλεσμα να μην δίνει την ευκαιρία στους κατοίκους να ξεφύγουν από την κατάσταση τους.

εργαστήριο μεταποίησης ενδυμάτων

[1] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, 2010, σελ.40ζ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΟ ΚΟΣΜΟ

Η δραματική έκρηξη των παραγκουπόλεων στις αναπτυσσόμενες χώρες αποτελεί επακόλουθο πολλών παραγόντων, μεταξύ αυτών και της ανικανότητας των κυβερνήσεων ή της τοπικής αγοράς να παρέχουν επαρκή στέγη στον συνεχώς αυξανόμενο αστικό πληθυσμό. Η φτώχεια σε συνδυασμό με την απουσία οικονομικά προσιτής κατοικίας, ανάγκασαν τους κατοίκους των παραγκουπόλεων να αναλάβουν οι ίδιοι την κάλυψη των στεγαστικών τους αναγκών, καταφεύγοντας σε αυθαίρετες και προσωρινές λύσεις. Προκύπτει λοιπόν η ανάγκη της παρέμβασης του κράτους στο ζήτημα της κατοικίας και η εφαρμογή μιας στεγαστικής πολιτικής για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι πρώτες προσεγγίσεις των κυβερνήσεων ακολούθησαν παραδείγματα ευρωπαϊκών πολιτικών που είχαν διαμορφωθεί μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο για να καλύψουν το στεγαστικό έλλειμμα που είχε δημιουργηθεί. Σύντομα έγινε αντιληπτό ότι το ζήτημα στις αναπτυσσόμενες χώρες απαιτούσε μια διαφορετική αντιμετώπιση. Από την ανάλυση της προηγούμενης ενότητας προκύπτει ότι ουσιαστικά το στεγαστικό πρόβλημα του αναπτυσσόμενου κόσμου εκφράζεται μέσα από την ύπαρξη των παραγκουπόλεων και τις εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούν σε αυτές. Ως αποτέλεσμα οι πολιτικές παροχής επαρκούς στέγης για τους φτωχούς στον αναπτυσσόμενο κόσμο είναι αναπόσπαστο μέρος των πολιτικών αντιμετώπισης του φαινομένου των παραγκουπόλεων, που αποτελούν τον τόπο κατοικίας των πιο εξαθλιωμένων ομάδων.

Μετά την ανεξαρτησία και την κατάλυση της αποικιοκρατίας οι κυβερνήσεις υιοθέτησαν κατά καιρούς πολιτικές στέγασης που διέφεραν τόσο ως προς τον βαθμό παρέμβασης του κράτους στην αντιμετώπιση του προβλήματος αλλά και ως προς τον τρόπο που γίνεται αυτή η παρέμβαση. Από τις τάσεις που επικράτησαν ιστορικά, φαίνεται ότι στο φάσμα των πολιτικών κατοικίας υπάρχει εξέλιξη αφού κάθε μια

από αυτές βασίζεται σε αδυναμίες της προηγούμενης. Οι επικρατέστερες κατευθύνσεις στις στεγαστικές πολιτικές από τα μέσα του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα είναι η αδιαφορία, ο «καθαρισμός» των αυθαίρετων οικισμών, η κατασκευή μεγάλης κλίμακας συγκροτημάτων κρατικής κατοικίας, η παροχή γης και υπηρεσιών και η αναβάθμιση παραγκουπόλεων. Συγκεκριμένα στην περίπτωση της Κένυα, οι προσεγγίσεις που υιοθέτησε η κυβέρνηση σχετικά με τις παραγκουπόλεις αλλά και οι στεγαστικές πολιτικές υπέρ των φτωχών ακολούθησαν αυτές τις διεθνείς τάσεις, οι οποίες αναλύονται στη συνέχεια με την χρονική σειρά που επικράτησαν στον αναπτυσσόμενο κόσμο και με αναφορές από το παράδειγμα της Κένυα.

αδιαφορία και “καθαρισμός”

Από το 1960 και μετά, όταν οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες άρχισαν να ανακτούν την ανεξαρτησία τους, οι κυβερνήσεις που ανέλαβαν την διαμόρφωση των νέων κρατών, είχαν ισχυρή παρουσία και κατ'επέκταση παρέμβαση στην κοινωνική και οικονομική ζωή με σκοπό τον σχηματισμό εθνικής ταυτότητας και την οικονομική ανάπτυξη. Κατά την διαδικασία αυτή οι παραγκουπόλεις θεωρήθηκαν ένα απεχθές θέαμα που έθετε σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή. Με βάση αυτή την ιδεολογία οι πρώτες προσεγγίσεις του προβλήματος ήταν είτε η αδιαφορία είτε ο «καθαρισμός».

αδιαφορία: Η πιο διαδεδομένη πολιτική κατά την δεκαετία του 60', η οποία βασιζόταν στην ιδέα ότι οι παραγκουπόλεις είναι ένα φαινόμενο αναπόφευκτο αλλά προσωρινό, που τελικά θα αφανιστεί με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ως αποτέλεσμα, οι άτυποι οικισμοί και κατά συνέπεια οι άνθρωποι που ζούσαν σε αυτούς ήταν αόρατοι για της κυβερνήσεις. Οι παραγκουπόλεις δεν απεικονίζονταν σε κανένα χάρτη, η κυβέρνηση δεν όφειλε να τους παρέχει υποδομές, υπηρεσίες και πρόνοια, και οι κάτοικοι δεν είχαν κανένα πολιτικό ή ατομικό δικαίωμα. Όπως αποδείχθηκε με την πάροδο του χρόνου η εικασία στη οποία είχε στηριχθεί αυτή η πολιτική ήταν εντελώς λανθασμένη, εφόσον οι παραγκουπόλεις όχι μόνο δεν αφανίστηκαν αλλά εξαπλώθηκαν με ραγδαίους ρυθμούς, καθώς αποτέλεσαν το μόνο καταφύγιο του φτωχού αστικού πληθυσμού.

«καθαρισμός»: Η απομάκρυνση των κατοίκων των παραγκουπόλεων από τον τόπο κατοικίας τους, ως τρόπος αντιμετώπισης της συνεχούς εξάπλωσης τους ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής κυρίως σε χώρες με πολιτικό περιβάλλον που χαρακτηριζόταν από κεντρική εξουσία, αδύναμη τοπική αυτοδιοίκηση και μη δημοκρατική αστική διαχείριση. Μην αναγνωρίζοντας τα δικαιώματα των κατοίκων η κυβέρνηση, ή σε κάποιες περιπτώσεις ιδιώτες, λόγω συμφερόντων που θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν από εναλλακτική χρήση της κατειλημμένης γης, χρησιμοποίησε βίαιες μεθόδους για να απομακρύνει τον πληθυσμό που ζούσε εκεί παράνομα. Όπως αναφέρεται και στην έκδοση του UN Habitat¹⁴ “Housing the Urban Poor in African Cities” «Οι εξώσεις είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες σε εποχές οικονομικής ανάπτυξης, καθώς οι επενδυτές βρίσκονται σε αναζήτηση γης για νέα έργα. Αντίθετα σε περιόδους

οικονομικής ύφεσης, μειώνονται και οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων μπορούν πλέον να κοιμούνται ήσυχοι». Στην χειρότερη του έκφανση, ο «καθαρισμός» ήταν ιδιαίτερα σκληρή και βίαιη διαδικασία, που περιλάμβανε την καταστροφή των κατοικιών και της ιδιοκτησίας, αλλά και της ίδιας της ζωής της κοινότητας. Οι διαπραγματεύσεις με τους κατοίκους ήταν σπάνιες, ενώ σχεδόν ποτέ δεν τους δόθηκαν εναλλακτικές επιλογές όπως η επανεγκατάσταση σε νέα τοποθεσία, ούτε φυσικά αποζημιώσεις για την απώλεια των σπιτιών τους. Ως δικαιολογία για την πραγματοποίηση των εξώσεων χρησιμοποιήθηκαν διάφορα project αστικής ανάπτυξης στα πλαίσια κάποιου ευρύτερου σχεδίου για την πόλη, ή η κατασκευή αστικών υποδομών για λόγους υγείας και ασφάλειας. Η προσέγγιση αυτή δεν αποτέλεσε λύση για την εξάπλωση των «αντιαισθητικών» παραγκουπόλεων. Μπορεί με τον τρόπο αυτό να καταστράφηκαν, αλλά ταυτόχρονα επιδεινώθηκε το στεγαστικό πρόβλημα των φτωχών αφήνοντας πολλούς από αυτούς άστεγους. Παράλληλα, η πολιτική του καθαρισμού οδήγησε σε ένα φαύλο κύκλο διαιώνισης του φαινομένου, αφού οι φτωχοί πληθυσμοί που διώχθηκαν βρήκαν καταφύγιο σε άλλες διαθέσιμες περιοχές δημιουργώντας νέους άτυπους οικισμούς από την αρχή.

Στην Κένυα οι δυο αυτές πολιτικές εφαρμόστηκαν εντατικά κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Το ζήτημα της αναγκαιότητας της κατοικίας και της παρέμβασης για την εξασφάλισή της τέθηκε για πρώτη φορά το 1964, όταν μια αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στην Κένυα εξέδωσε μια αναφορά που αποδείκνυε ότι το απόθεμα κατοικίας για τους Αφρικανούς ήταν ανεπαρκές ποσοτικά και ποιοτικά, ενώ παράλληλα πρότεινε στην νέα κυβέρνηση να αναλάβει δράση για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Έτσι το 1965, δημιουργήθηκε με την παρότρυνση του ΟΗΕ ο Εθνικός Οργανισμός Κατοικίας με στόχο να εξασφαλίσει την παραγωγή κατοικίας χαμηλού κόστους σε μεγάλης κλίμακας συγκροτήματα σε όλη τη χώρα.^[1] Βέβαια πάρα την λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του στεγαστικού ελλείμματος η κυρίαρχη πολιτική σχετικά με τις παραγκουπόλεις συνέχιζε να είναι αυτή του «καθαρισμού». Η κυβέρνηση συνέχισε για κάποια χρόνια να αντιμετωπίζει τις παραγκουπόλεις σαν μια κατάσταση που πρέπει να εξαφανιστεί, και με την δικαιολογία της διατήρησης της εθνικής τάξης πήρε μέτρα για τον «καθαρισμό» τους και τη μείωση της μετακίνησης πληθυσμών προς την πόλη. Με την πάροδο του χρόνου αποδείχθηκε ότι οι πολιτικές «καθαρισμού» όχι μόνο δεν εξάλειψαν τους υπάρχοντες οικισμούς, αλλά συνέβαλαν και στη δημιουργία νέων από τους κατοίκους που αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε άλλες περιοχές. Από τα μέσα της δεκαετίας του 60' μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 70' συνέβησαν πολλές κατεδαφίσεις, αλλά τελικά όλο και περισσότερες παράνομες κατοικίες εμφανίστηκαν ως ένδειξη της έντονης ανάγκης για στέγη και της σκληρότητας μιας τέτοιας πολιτικής. Η μείωση των κατεδαφίσεων έγινε αισθητή κατά την δεκαετία του 70, και άνοιξε τον δρόμο για κερδοσκοπία μέσω της γης και της κατοικίας. Οι παραγκουπόλεις άρχισαν να γίνονται όλο και πιο ελκυστικές για τα συμφέροντα των πολιτικών και οικονομικών ελίτ της χώρας, οι οποίες εκμεταλλεύτηκαν την μεγάλη ανάγκη των φτωχών για κατοικία, επενδύοντας σε παραγωγή παράνομης στέγης προς ενοίκιαση μέσα στις παραγκουπόλεις.

[1] Mitullah Winnie, State policy and urban housing in Kenya: the case of low income housing in Nairobi, IDS working papers for the University of Nairobi, 1992, σελ.15

Μέσα από την κατάσταση που επικράτησε στην Κένυα προκύπτει η σύγκρουση απόψεων των διεθνών οργανισμών και της Κυβέρνησης. Αρχικά αξίζει να σημειωθεί ότι όποιες παρεμβάσεις έγιναν για την αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος στην Κένυα αλλά και σε άλλες αναπτυσσόμενες χώρες, έγιναν με την έντονη παρότρυνση των Ηνωμένων Εθνών ή άλλων διεθνών οργανισμών, και όχι από πρωτοβουλία της ίδιας της κυβέρνησης. Άλλωστε όπως φάνηκε παραπάνω τόσο η ηθική όσο και τα συμφέροντα της κυβέρνησης και του ΟΗΕ κινούνται σε διαφορετικές κατευθύνσεις. Από τη μια πλευρά, από την κυρίαρχη πολιτική και οικονομική τάξη, απουσιάζει η πολιτική βούληση να βελτιώσει την κατάσταση των φτωχών κατοίκων των παραγκουπόλεων καθώς η ύπαρξη και η εκμετάλλευσή τους εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των πολιτικών. Από την άλλη πλευρά ο ΟΗΕ πιέζει για την εφαρμογή μέτρων αντιμετώπισης του προβλήματος, ακολουθώντας μια άλλη ηθική υπέρ της προστασίας του δικαιώματος στην κατοικία, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την εξυπηρέτηση των δικών του συμφερόντων για την ενίσχυση της πολιτικής και οικονομικής του δύναμης.

συγκροτήματα κρατικής κατοικίας

Προς το τέλος της δεκαετίας του 60' και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70' οι πολιτικές στράφηκαν για πρώτη φορά προς όφελος των κατοίκων των παραγκουπόλεων. Οι πρώτες προσεγγίσεις ήταν έντονα επηρεασμένες από στεγαστικές πολιτικές που είχαν εφαρμοστεί στη Δύση κατά τις δεκαετίες του 40' και του 50 καθώς και από τις αρχές του μοντέρνου κινήματος, και αφορούσαν κυρίως την κατασκευή μεγάλης κλίμακας έργων κοινωνικής κατοικίας. Μάλιστα τα στοιχεία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής αποτέλεσαν σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες συνειδητή επιλογή για τα νέα κτήρια που κατασκευάστηκαν καθώς ήταν δηλωτικά της πρόθεσης να συνδεθεί η χειραφέτηση από τους αποίκους με τον σχεδιασμό του χώρου.^[1]

Η κατασκευή συγκροτημάτων κατοικίας μεγάλης κλίμακας βασισμένων στα δυτικά πρότυπα ξεκίνησε στις αναπτυσσόμενες χώρες μετά την ανεξαρτησία τους είτε με πρωτοβουλία του κράτους, είτε από τον ιδιωτικό τομέα με την βοήθεια κρατικών επιδοτήσεων. Το κόστος κατασκευής αυτών των έργων σε συνδυασμό με τις μειωμένες οικονομικές δυνατότητες των κρατών, οδήγησε στην κατασκευή μικρού αριθμού μονάδων κατοικίας, που μάλιστα δεν ήταν οικονομικά προσβάσιμες από τους φτωχούς. Κατά συνέπεια, οι μονάδες αυτές είτε κατέληξαν σε ομάδες μεσαίου εισοδήματος, είτε αφέθηκαν να παρακάμσουν σχηματίζοντας ένα νέο slum χτισμένο από το ίδιο το κράτος. Επιπλέον πέρα από την οικονομική επιβάρυνση αυτών των έργων στον κρατικό κεφάλαιο και την έλλειψη μέριμνας για την πολιτισμική προσαρμογή των ντόπιων στις νέες συνθήκες κατοίκησης, η τελική υλοποίηση αντιμετώπισε προβλήματα και περιορισμούς λόγω της διαφθοράς, των πολιτικών παρεμβάσεων, της άνισης και μη δίκαιης απόδοσης των μονάδων κατοίκησης και

[1] Λέφας Παύλος, Αρχιτεκτονική και κατοίκηση, Πλέθρον, 2008

κατοίκησης και των μακροχρόνιων καθυστερήσεων στην κατασκευή.^[1] Σύντομα διαπιστώθηκε ότι αυτή η προσέγγιση μπορούσε να αντιμετωπίσει μόνο ένα ελάχιστο μέρος των στεγαστικών αναγκών των φτωχών, καθώς για να εφαρμοστεί σε μεγάλη κλίμακα απαιτεί την μακροχρόνια δέσμευση της κυβέρνησης, κάτι που είναι δύσκολο να επιτευχθεί στις περισσότερες περιπτώσεις. Συγκεκριμένα στην Κένυα αυτήν την περίοδο η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε ελάχιστα καθώς ήταν μια περίοδος συνεχών θεσμικών αλλαγών στην στεγαστική πολιτική και ταυτόχρονα περιορισμένης δράσης για την εφαρμογή τους.

η λογική της αυτοβοήθειας: παροχή γης και υπηρεσιών και αναβάθμιση παραγκουπόλεων

Το 1970 εισάγεται μια νέα έννοια που θα επιβάλει μεγάλες αλλαγές στην ιδεολογία των πολιτικών παροχής στέγης, η έννοια της αυτοβοήθειας δηλαδή της παροχής βοήθειας στους κατοίκους των παραγκουπόλεων για να κατασκευάσουν μόνοι τους τις κατοικίες τους. Η λογική της αυτοβοήθειας στην παραγωγή κατοικίας οφείλει την διάδοσή της και την ενσωμάτωσή της στις πολιτικές, στον αρχιτέκτονα John Turner. Η ιδεολογία του Turner διαμορφώθηκε μέσα από προσωπική μελέτη των αυθαιρέτων οικισμών της Λίμα, όπου εντυπωσιάστηκε από τις ικανότητες και την δημιουργικότητα των ανθρώπων στην κατασκευή των κατοικιών τους. Αυτό που υποστήριξε μέσα από το βιβλίο του "Freedom to build" είναι ότι όταν οι κάτοικοι ελέγχουν τις βασικές αποφάσεις και είναι ελεύθεροι να συμμετάσχουν στο σχεδιασμό και την κατασκευή της κατοικίας τους, τότε το αποτέλεσμα είναι πιο ικανοποιητικό τόσο για τους ίδιους αλλά και για την κοινότητα στην οποία ανήκουν. Βασικό στοιχείο της προσέγγισης αυτής είναι να εκμεταλλευτεί και να προωθήσει τις ατομικές ικανότητες και γνώσεις, με σκοπό να μειωθεί το κόστος υλοποίησης και να ανταποκριθεί καλύτερα στις ανάγκες των κατοίκων. Σύμφωνα με τον Turner, το κράτος αντί να καταστρέφει τις παραγκουπόλεις θα πρέπει να παρέχει υποδομές, και από εκεί και πέρα η κοινότητα να αφεθεί να δράσει αυθόρμητα για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Έτσι γι' αυτόν η παραγκούπολη μοιάζει να είναι περισσότερο η λύση παρά το πρόβλημα.^[2]

Η ιδεολογία αυτή απέκτησε ιδιαίτερη απήχηση κατά το διάστημα 1970-1990 αφού υιοθετήθηκε και διαδόθηκε από την Παγκόσμια Τράπεζα. Έτσι διαμορφώθηκαν δυο πολιτικές βασισμένες στην λογική της αυτοβοήθειας, η παροχή γης και υπηρεσιών και η αναβάθμιση παραγκουπόλεων.

[1] UN Habitat, Housing the urban poor in African Cities 2:Low income housing, 2011, σελ.7

[2] Turner John & Fichter Robert, Freedom to build, the Macmillan Company, 1962

Παροχή γης και υποδομών (site and services): Πρόκειται ουσιαστικά για την παροχή τυποποιημένου μεγέθους οικοπέδων με τις ελάχιστες υποδομές (συνήθως πρόσβαση στο δίκτυο υδροδότησης και ηλεκτροδότησης) σε νέα τοποθεσία, όπου οι δικαιούχοι μπορούν να χτίσουν μόνοι τους τις κατοικίες τους. Η στρατηγική αυτή αποτέλεσε τον βασικό κορμό των προγραμμάτων παροχής στέγης της Παγκόσμιας Τράπεζας κατά τις δεκαετίες του 70' και του 80', και γενικά εφαρμόστηκε στον αναπτυσσόμενο κόσμο με την βοήθεια διεθνών φορέων. Μάλιστα από το 1972 μέχρι το 1987 το 49% των δανείων που χορήγησε η τράπεζα απευθύνονταν σε προγράμματα site and services, όμως από το 1990 μέχρι σήμερα στράφηκε σε project αναδιάρθρωσης της οικονομίας που αποδείχτηκαν πιο επικερδή.^[1]

Αναβάθμιση της παραγκούπολης (slum upgrading): Αφορά την αναβάθμιση του χτισμένου περιβάλλοντος μέσα στην ίδια την παραγκούπολη, με την βελτίωση της ποιότητας των κτισμάτων από τους κατοίκους και την εγκατάσταση υποδομών και δικτύων από το κράτος, στοχεύοντας στην μείωση του κόστους και στην αποφυγή της απομάκρυνσης των κατοίκων από την περιοχή τους. Η προσέγγιση αυτή άρχισε να εφαρμόζεται από την Παγκόσμια Τράπεζα από το 1970-1990, όμως σε περιορισμένο βαθμό καθώς κατά την περίοδο αυτή προτιμήθηκε η προώθηση της παροχής γης και υπηρεσιών. Στην πορεία εφαρμογής όμως της πολιτικής αυτής κατά τις δεκαετίες του 70' και του 80' τα αποτελέσματα είναι ανάμεικτα και πολλά από τα έργα που υλοποιήθηκαν κατέληξαν να μην είναι βιώσιμα. Η λογική της αναβάθμισης θα αναλύθει και παρακάτω καθώς αυτή επανέρχεται στο προσκήνιο από το 1990 και μετά, όπου η πολιτική εξελίσσεται και γίνεται η κυρίαρχη προσέγγιση αντιμετώπισης του φαινομένου των παραγκούπόλεων.

Παρά την αποδοχή που γνώρισε η ιδέα της αυτοβοήθειας αποτέλεσε και αντικείμενο κριτικής τόσο ως προς τις προθέσεις των πολιτικών που βασίστηκαν σε αυτήν αλλά και ως προς τα αποτελέσματα της υλοποίησής τους. Οι βασικές ενστάσεις που διαμορφώθηκαν αφορούν κυρίως πολιτικά ζητήματα. Αρχικά, την εκμετάλλευση της δωρεάν εργασίας των ανθρώπων για την αναβάθμιση του οικισμού η οποία χρησιμοποιήθηκε από τις κυβερνήσεις ως δικαιολογία για να μην αναλάβουν τις ευθύνες τους πάνω στο ζήτημα της κατοικίας.^[2] Παράλληλα, σύμφωνα με τον David Drakakis-Smith^[3], μοιάζει ειρωνεία το γεγονός ότι προγράμματα αυτοβοήθειας «φυτώνουν» όπου οι κυβερνήσεις χρειάζονται την πολιτική υποστήριξη των φτωχών σαν εργαλείο για να εξαγοράσουν ψήφους. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι στόχος της κριτικής δεν έγιναν τόσο οι κυβερνήσεις αλλά η Παγκόσμια Τράπεζα καθώς δημιουργήθηκαν ερωτήματα για τις προθέσεις της. Τελικά απόδείχτηκε ότι βασικότερος στόχος ήταν η ανάκτηση του κεφαλαίου που είχε δαπανηθεί, μέσα από τις εισφορές των κατοίκων^[4], και λιγότερο η εξυπηρέτηση των αναγκών τους, όταν η Τράπεζα

[1] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, Lambert Academic Publishing, 2010, σελ.77

[2] Pacione Michael, Urban Geography: a global perspective, Routledge, 2001

[3] Drakakis-Smith David, Third world cities, Routledge, 2000

[4] Davis Mike, The planet of slums, Verso, 2006, σελ.71

εγκατέλειψε τα παρογράμματα αυτά επειδή δεν απέφεραν το αναμενόμενο κέρδος. Συγκεκριμένα ο Davis αναφερόμενος στην θεωρία του Turner και στην εφαρμογή της μέσα από τα προγράμματα της Παγκόσμιας Τράπεζας μιλάει για «ψευδαισθήσεις αυτοβοήθειας».^[1] Όπως αναφέρει, η συνεργασία του Turner με τον πρόεδρο της Τράπεζας R.MacNamara το 1970 δεν ήταν τυχαία αφού η εφαρμογή των απόψεών του εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της Τράπεζας με την απομάκρυνση της κρατικής παρέμβασης από τις παραγκουπόλεις. Η κρατική απουσία άφηνε το πεδίο ελεύθερο για την εφαρμογή μιας πιο νεοφιλελεύθερης πολιτικής παροχής δανείων που επιβάρυνε τις φτωχότερες ομάδες, αποκλείοντάς τις τελικά από το πρόγραμμα έτσι ώστε να δώσουν την θέση τους σε μεσαία κοινωνικά στρώματα που εξασφάλιζαν μεγαλύτερο κέρδος για την Τράπεζα.

Στην Κένυα ξεκινώντας από το 1972 και συνεχίζοντας την δεκαετία του 80' οι πολιτικές της παροχής γης και υποδομών και της αναβάθμισης παραγκουπόλεων έγιναν με την συμβολή της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι επίσημες κρατικές πολιτικές για την στεγαστική πρόνοια. Δυστυχώς παρά τις θεωρητικά καλές προθέσεις τους τα προγράμματα που υλοποιήθηκαν κατέληξαν να μην είναι προσβάσιμα για τους περισσότερους φτωχούς γιατί προσέφεραν υπερσχεδιασμένες και υπερβολικά ακριβές υποδομές. Αποτέλεσμα ήταν πολλές οικογένειες να αναγκαστούν να πουλήσαν τα οικόπεδά τους σε πιο εύπορες ομάδες είτε γιατί είχαν ανάγκη από μετρητά είτε γιατί δεν μπορούσαν να αποπληρώσουν τα δάνεια που τους είχαν δοθεί ως «βοήθεια». Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, ο αποκλεισμός των φτωχότερων οικογενειών γινόταν από το ίδιο το πρόγραμμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα παροχής υπηρεσιών στην Dandora, όπου το 20% των κατοίκων με το χαμηλότερο εισόδημα αποκλείστηκαν εξαρχής απο τους στόχους, αφού η κυριότερη ανησυχία της Παγκόσμιας Τράπεζας που χρηματοδοτούσε την υλοποίηση ήταν η καθολική επιστροφή του κόστους, κάτι το οποίο οι φτωχότεροι κάτοικοι αδυνατούσαν να εγγυηθούν.^[2] Τέλος, η πολιτική παροχής γης και υποδομών, είναι ουσιαστικά μια πολιτική που επιβάλλει την απομάκρυνση των ανθρώπων από τον τόπο κατοικίας τους και την επανεγκατάστασή τους σε μια νέα περιοχή, μια διαδικασία που συνεπάγεται μεγάλο κοινωνικό και οικονομικό κόστος για τους κατοίκους.

[1] Davis Mike, *The planet of slums*, 2006, σελ.71-73

[2] Binacchi Mattia, *Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project*, Lambert Academic Publishing, 2010, σελ.90

1990-μέχρι σήμερα: η αναζήτηση βιώσιμων λύσεων και η συμμετοχή των ΜΚΟ

Από το 1990 και μετά, παρατηρείται ακόμα μια στροφή στις πολιτικές στέγασης, που πλέον δεν βασίζονται στην εξαφάνιση της παραγκούπολης, αλλά την αποδέχονται ως υπάρχουσα κατάσταση και επιδιώκουν την βελτίωση των συνθηκών στο εσωτερικό της. Παράλληλα εισάγονται νέα ζητήματα όπως αυτό της συμμετοχής της κοινότητας δικαιούχων, αυτή τη φορά όμως όχι μόνο στο στάδιο της κατασκευής, αλλά και σε αυτό της λήψης αποφάσεων και του σχεδιασμού. Σε αυτή την κατεύθυνση διαμορφώθηκε η πολιτική της συμμετοχικής αναβάθμισης των παραγκούπολεων, που προέκυψε από την βελτίωση και εξέλιξη των προγραμμάτων αναβάθμισης των προηγούμενων δεκαετιών. Σήμερα η πολιτική αυτή αναγνωρίζεται από το UN Habitat^[1] ως η καλύτερη προσέγγιση για την αντιμετώπιση του στεγαστικού ελλείμματος του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Βασικός παράγοντας στην διαμόρφωση των στεγαστικών πολιτικών από το 1990 και μετά ήταν και η συμμετοχή Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων τόσο στην διαδικασία διαμόρφωσης τους όσο και στην οργάνωση και υλοποίηση στεγαστικών προγραμμάτων. Ο ρόλος των ΜΚΟ σήμερα είναι να προσφέρουν βοήθεια στις κυβερνήσεις του αναπτυσσόμενου κόσμου στην οργάνωση των έργων κατοικίας αλλά και στην εύρεση κεφαλαίου και χορηγών για την υλοποίησή τους.^[2] Παράλληλα, οι ΜΚΟ λειτουργούν και ως μεσάζων ανάμεσα στις κοινότητες και την κυβέρνηση εξασφαλίζοντας την κινητοποίηση και την συμμετοχή των κατοίκων στην όλη διαδικασία, και παρέχουν τεχνική και οικονομική βοήθεια καθώς και εκπαίδευση και ενημέρωση των τοπικών φορέων και των κατοίκων. Επιπλέον, επειδή από την φύση τους αποτελούν μη κερδοσκοπικές ανθρωπιστικές οργανώσεις βοηθούν στην κινητοποίηση πόρων που ο ιδιωτικός τομέας δεν θα μπορούσε να κινητοποιήσει αν δεν υπήρχαν αντίστοιχα οικονομικά κίνητρα.

Οι απόψεις πάνω στην ανάμειξη των ΜΚΟ στην επίλυση του στεγαστικού προβλήματος στις αναπτυσσόμενες χώρες, δίστανται καθώς πέρα από τους θερμούς υποστηρικτές τους υπάρχουν και συγγραφείς που έχουν ασκήσει κριτική στον ρόλο που παίζουν στην διαδικασία ανάπτυξης των χωρών αυτών. Η κριτική του Mike Davis^[3] για τον θεσμό των ΜΚΟ συνοψίζεται στον περιορισμό του ρόλου του κράτους, που θεωρείται διεφθαρμένο και αδύναμο να διαχειριστεί την βοήθεια που του προσφέρεται, και την ενίσχυση της δύναμης των ΜΚΟ. Με τον τρόπο αυτό ορισμένες μεγάλες ΜΚΟ παραλαμβάνουν τις χρηματοδοτήσεις από τους διεθνείς φορείς (όπως η Παγκόσμια Τράπεζα ή τα Ηνωμένα Έθνη) και τις διαθέτουν σε μικρότερες ΜΚΟ για την υλοποίηση των έργων, δημιουργώντας το φαινόμενο που ο Davis ονομάζει «μαλακό ιμπεριαλισμό», όπου τελικά η αυτή η ιεραρχία των οργανώσεων υπόκειται στη βούληση των διεθνών χορηγών. Κατά συνέπεια η λογική της πολιτικής από πάνω

[1] UN Habitat, The challenge of slums, 2003, σελ.132

[2] UN Habitat, The challenge of slums, 2003, σελ.153-158

[3] Davis Mike, The planet of slums, 2006, σελ.75-76

προς τα κάτω παραμένει, ενώ αυτό που αλλάζει είναι ο οργανισμός που βρίσκεται στην κορυφή.

Όπως ήταν αναμενόμενο και στην Κένυα κατά την δεκαετία του 90' το αυξημένο ενδιαφέρον των διεθνών και μη κυβερνητικών οργανισμών οδήγησε στη οργάνωση μεγάλων προγραμμάτων αναβάθμισης των παραγκουπόλεων και βελτίωσης των συνθηκών ζωής των εξαθλιωμένων κατοίκων τους. Αν και πολλά διαφορετικά έργα έχουν επιχειρηθεί μέχρι σήμερα, είναι εμφανές ότι τα αποτελέσματα είναι απογοητευτικά καθώς πολλά από αυτά μπορούν χαρακτηριστούν αποτυχημένα. Το στεγαστικό έλλειμμα συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της χώρας, ενώ η ετήσια παραγωγή κατοικίας δεν μπορεί να καλύψει την ανάγκη για στέγη χαμηλού εισοδήματος, και έτσι το κενό μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στέγης συνεχίζει να μεγαλώνει όλο και περισσότερο.

UN HABITAT ?

FOR A BETTER URBAN FUTURE

KENYA SLUM UPGRADING PROGRAMME

Τα τελευταία χρόνια η Κιμπέρα έχει γίνει αντικείμενο πολλών μελετών γιατί λόγω του μεγέθους της και των δομικών της προβλημάτων, αναμένεται να μπορέσει να δώσει μια πιο σαφή εικόνα για το πώς δημιουργούνται οι παραγκουπόλεις γενικά και πώς μπορούν να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης σε αυτές. Η κυβέρνηση από την δεκαετία του 80' επιχείρησε να εφαρμόσει κάποια προγράμματα αναβάθμισης των παραγκουπόλεων, τα οποία όμως δεν είχαν την αναμενόμενη επιτυχία λόγω της έλλειψης οργάνωσης και του σημειακού τους χαρακτήρα. Το 2000 σε συνεργασία με το UN Habitat αποφασίστηκε η εφαρμογή του Kenya Slum Upgrading Programme (KENSUP), ενός πιο ολοκληρωμένου προγράμματος που σκοπό έχει να βελτιώσει την ζωή των φτωχών κατοίκων των παραγκουπόλεων της Κένυα. Το πρόγραμμα αυτό είναι βασισμένο στην πολιτική της συμμετοχικής αναβάθμισης παραγκουπόλεων, μιας πολιτικής που διαδόθηκε κατά την δεκαετία του 90' και αποτελεί σύμφωνα με το UN Habitat την πιο αποτελεσματική και βιώσιμη απάντηση στην αντιμετώπιση του φαινομένου των παραγκουπόλεων. Το 2003 υπογράφηκε μια συμφωνία με τις δεσμεύσεις των εμπλεκόμενων μερών και το 2004 ξεκίνησε η εφαρμογή του προγράμματος με τελικό σκοπό να ανακουφίσει από την φτώχεια 5.3 εκατομμύρια ανθρώπους μέχρι το 2020 και να κάνει τις πόλεις βιώσιμες.

συμμετοχική αναβάθμιση παραγκουπόλεων

Για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το πρόγραμμα είναι απαραίτητη μια αναφορά στις αρχές της πολιτικής της συμμετοχικής αναβάθμισης παραγκουπόλεων όπως αυτές έχουν οριστεί από το ίδιο το UN Habitat. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται η επιτόπου αναβάθμιση της παραγκούπολης, ουσιαστικά σημαίνει την βελτίωση του φυσικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος του υπάρχοντος οικισμού, χωρίς να μετακινήθούν οι άνθρωποι που ζουν σε αυτόν, και στηρίζεται στη λογική της ενίσχυσης του υπάρχοντος αποθέματος κατοικίας χαμηλού κόστους.^[1]

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της στρατηγικής είναι το γεγονός ότι εφαρμόζεται επί τόπου μέσα στην παραγκούπολη, και επιδιώκει τον ελάχιστο βαθμό μετακίνησης κατοίκων και καταστροφής κτισμάτων, με σκοπό να διατηρηθούν τα κοινωνικά και οικονομικά δίκτυα που χαρακτηρίζουν την περιοχή.

Για να την εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής πρέπει να πραγματοποιηθούν κάποιες βασικές επεμβάσεις:

1 | Εξασφάλιση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της γης και της κατοικίας για τους ανθρώπους που ζουν στην παραγκούπολη. Το βήμα αυτό είναι καθοριστικό για την συγκεκριμένη πολιτική γιατί τους παρέχει κίνητρα για βελτίωση των κατοικιών και της όλης περιοχής. Το καθεστώς ιδιοκτησίας που θα υιοθετηθεί προκύπτει από την μελέτη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε οικισμού έτσι ώστε να ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες των κατοίκων. Η σημασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας αποδείχθηκε και μέσα από την αποτυχία των προγραμμάτων στέγασης της Παγκόσμιας Τράπεζας κατά την δεκαετία του 70' όπου δεν είχε δοθεί η απαραίτητη προσοχή στο θέμα αυτό. Τέλος, είναι σημαντικό στην διαδικασία απόδοσης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας να λαμβάνονται υπόψη οι γυναίκες έτσι ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν στέγη για την οικογένειά τους σε περίπτωση διαζυγίου ή εγκατάλειψης από τον σύζυγό τους.

2 | Βελτίωση των υπάρχουσων υποδομών ή κατασκευή νέων σε βαθμό που να ικανοποιούνται αξιοπρεπώς οι βασικές ανάγκες των κατοίκων. Η διαδικασία αυτή τυπικά περιλαμβάνει την κατασκευή δρόμων για την πρόσβαση οχημάτων και μικρότερων μονοπατιών για την διευκόλυνση της κίνησης των πεζών, δίκτυα αποχέτευσης, υδροδότησης και ηλεκτροδότησης, και φωτισμό των δημόσιων χώρων. Συνήθως η αναβάθμιση παραγκουπόλεων δεν αναλαμβάνει την κατασκευή κατοικιών, αφού μπορεί να γίνει από τους ίδιους τους κατοίκους, αλλά μπορεί κατά περίπτωση να προσφέρει κάποια δάνεια για να τους στηρίξει οικονομικά. Επιπλέον επεμβάσεις μπορεί να αφορούν την βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών σε περίπτωση που αυτές είναι βλαβερές για τους κατοίκους, και την κατασκευή κλινικών και σχολείων.

[1] UN Habitat, Housing the urban poor in African Cities 2: Low income housing, 2011, σελ.18

Πέρα από την κατασκευή υποδομών η αναβάθμιση προβλέπει και άλλες παράλληλες δράσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση των μικρών τοπικών επιχειρήσεων, στην υποστήριξη ευάλωτων ομάδων όπως οι γυναίκες, τα ορφανά κλπ, και στην καταπολέμηση μεταδοτικών ασθενειών όπως το AIDS.

Ο όρος συμμετοχική σημαίνει ότι η συμμετοχή της τοπικής κοινότητας είναι θεμιτή όχι μόνο στην υλοποίηση ενός προγράμματος αλλά και στην διαδικασία διάρθρωσής του και σχεδιασμού των παρεμβάσεων που πρόκειται να γίνουν. Οι κάτοικοι πρέπει να οικειοποιηθούν την διαδικασία και να νιώσουν κεντρικοί δράστες σε αυτήν προκειμένου το πρόγραμμα να μην καταλήξει σε μια από πάνω προς τα κάτω προσέγγιση που αδυνατεί να βοηθήσει τους δικαιούχους. Η συμμετοχή αποτελεί σημείο κλειδί για την βιωσιμότητα των προγραμμάτων αναβάθμισης, καθώς ενισχύει την συλλογική συνείδηση και παρέχει κίνητρα για την βελτίωση και στη συνέχεια διατήρηση του οικισμού από τους ίδιους τους κατοίκους του.

Ο ρόλος που αναλαμβάνει το κράτος στην όλη διαδικασία αναβάθμισης, είναι αυτός του καταλύτη, διευκολύνοντας τις δραστηριότητες των κατοίκων των παραγκουπόλεων για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Η συνεισφορά της κυβέρνησης επομένως, περιορίζεται σε δράσεις όπως η νομιμοποίηση της περιοχής επέμβασης, η κατασκευή των υποδομών και η παροχή επιδομάτων ώστε να στηριχθούν οικονομικά οι κάτοικοι. Τέλος αρμοδιότητα του κράτους είναι και να διευκολύνει την εφαρμογή του προγράμματος, αναιρώντας τις πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες που θα σπαταλούσαν χρόνο και χρήματα, και τελικά θα έθεταν σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητά του.

Σύμφωνα με μελέτες του UN Habitat η συμμετοχική αναβάθμιση των παραγκουπόλεων αποτελεί σήμερα την πιο βιώσιμη πολιτική για την αντιμετώπιση του στεγαστικού ελλείμματος του αναπτυσσόμενου κόσμου. Το βασικό της πλεονέκτημα έναντι άλλων πολιτικών που έχουν εφαρμοστεί είναι ότι προσφέρει πιο οικονομικές εναλλακτικές, κάτι που είναι μείζονος σημασίας όταν απευθύνεται κανείς σε πολύ φτωχούς πληθυσμούς. Το κράτος αναλαμβάνει την παροχή υποδομών και επιδομάτων, δίνοντας έτσι κίνητρο στους δικαιούχους να βελτιώσουν τις κατοικίες τους συμβάλλοντας και με τα δικά τους μέσα. Επιπλέον, το γεγονός ότι παρεμβάσεις αφορούν την ίδια την παραγκούπολη και την βελτίωση των συνθηκών που επικρατούν σε αυτήν έχει δύο θετικά επακόλουθα. Αρχικά, ότι το κτιριακό απόθεμα της παραγκούπολης μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τις κατάλληλες βελτιώσεις έτσι ώστε να προσφέρει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, και κατά συνέπεια αποφεύγεται ο κίνδυνος ποσοτικής ανεπάρκειας των κατοικιών και αποκλεισμού μέρους των κατοίκων από το πρόγραμμα. Η δεύτερη θετική συνέπεια είναι ότι παραμένοντας στην ίδια την περιοχή, οι κάτοικοι καταφέρνουν να διατηρήσουν τα υπάρχοντα δίκτυα κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, ενώ παράλληλα δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους φορείς υλοποίησης του προγράμματος. Τέλος, συγκριτικό πλεονέκτημα της αναβάθμισης αποτελεί και η συμμετοχή των κατοίκων σε όλη την διαδικασία, γεγονός που εξασφαλίζει την μέγιστη ανταπόκριση του προγράμματος στις ανάγκες τους.^[1]

[1] UN Habitat, Housing the urban poor in African Cities 2:Low income housing, 2011, σελ.19

στόχοι και περιγραφή υλοποιημένης κατάστασης

Πιο συγκεκριμένα οι δράσεις που προβλέπει το KENSUP στα πλαίσια της συμμετοχικής αναβάθμισης των παραγκουπόλεων της Κένυα σύμφωνα με το υπουργείο κατοικίας είναι^[1] :

- 1 | Συμμετοχή της κοινότητας των κατοίκων στο σχεδιασμό και τη λήψη αποφάσεων
- 2 | Προετοιμασία αναπτυξιακών στρατηγικών για τις πόλεις και masterplan χρήσεων
- 3 | Παροχή στέγης που να διασφαλίζει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης
- 4 | Πρόβλεψη για φυσικές και κοινωνικές υποδομές/υπηρεσίες
- 5 | Βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών
- 6 | Καταπολέμηση της ανεργίας με την κινητοποίηση δραστηριοτήτων δημιουργίας εισοδήματος
- 7 | Καταπολέμηση θανατηφόρων ασθενειών όπως το AIDS
- 8 | Υποστήριξη σε ευάλωτες ομάδες

Το KENSUP είναι ένα πρόγραμμα που αφορά το σύνολο των παραγκουπόλεων της Κένυα και εκτός από το Ναϊρόμπι, περιλαμβάνει δραστηριότητες και άλλες πόλεις όπως το Μανόκο, η Μομπάσα και το Κίσουμυ. Για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ανάγκες των αυθαίρετων οικισμών αυτών των πόλεων έχουν διαμορφωθεί τα παρακάτω υποπρογράμματα^[2] :

- 1 | Kibera integrated water, sanitation and waste management project, Nairobi
- 2 | Sustainable neighborhood programme, Mavoko
- 3 | Provision of basic services in selected slum settlements in Kahawa Soweto, Nairobi
- 4 | Mombasa slum upgrading programme
- 5 | Cities without slums, Kisumu
- 6 | Kibera slum upgrading initiative, Nairobi
- 7 | Youth empowerment programme, Kibera and Mavoko
- 8 | Kiandutu slum youth project, Thika
- 9 | Korogocho slum upgrading programme, Nairobi

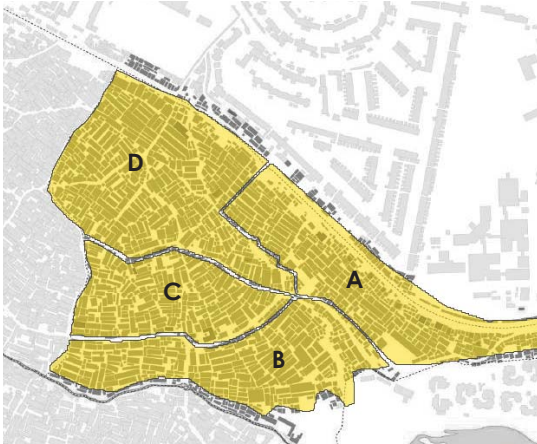
Μέχρι σήμερα σε όλα έχει ολοκληρωθεί το στάδιο της μελέτης, καταγραφής και χαρτογράφησης της υπάρχουσας κατάστασης και έχουν πλέον περάσει στο στάδιο της προετοιμασίας και οργάνωσης του προγράμματος. Μόνο το Kibera Slum Upgrading Initiative, Nairobi ξεκινώντας πιλοτικά από το χωριό Soweto East είναι στην φάση της υλοποίησης και για το λόγο αυτό αποτελεί και αντικείμενο της εργασίας.

[1] Ministry of Housing, GoK

[2] UN Habitat, Kenya Slum Upgrading Programme Strategy Document, 2008, σελ.21

Για την έναρξη των εργασιών αναβάθμισης της Κιμπέρα επιλέχθηκε το χωριό Soweto East, όπου θα γίνει η πρώτη πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος, για να συνεχιστεί μετέπειτα και στην υπόλοιπη την παραγκούπολη. Πρόκειται για ένα χωριό 20.000 κατοίκων που συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα της Κιμπέρα που περιγράφηκαν παραπάνω. Για να διευκολυνθεί η διαδικασία υλοποίησης το Soweto East χωρίστηκε σε τέσσερις ζώνες (zones A, B, C, D) που θα εξυπηρετηθούν διαδοχικά. Η λογική του προγράμματος είναι απλή: περιλαμβάνει την μεταφορά των κατοίκων της εκάστοτε ζώνης σε μια τοποθεσία προσωρινής κατοίκησης, ενώ στο μεταξύ τα κτίσματά τους θα αντικαθίστανται από νέα συγκροτήματα κατοικιών. Όταν τα συγκροτήματα αυτά ολοκληρωθούν οι κάτοικοι θα μπορέσουν να επιστρέψουν με την προϋπόθεση ότι θα έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν σταδιακά ή να νοικιάσουν τα νέα διαμερίσματα.

ζώνες επέμβασης στο Soweto East

Θέση του Soweto East στην Κιμπέρα

Το πρώτο στάδιο της διαδικασίας αυτής ήταν η καταμέτρηση των κατοίκων και των κτισμάτων και η χαρτογράφηση της περιοχής. Αμέσως μετά εκδόθηκαν και μοιράστηκαν στις οικογένειες πιστοποιητικά με συγκεκριμένο κωδικό, που τους εξασφάλιζαν ότι δικαιούνται να επωφεληθούν από τις νέες κατοικίες.

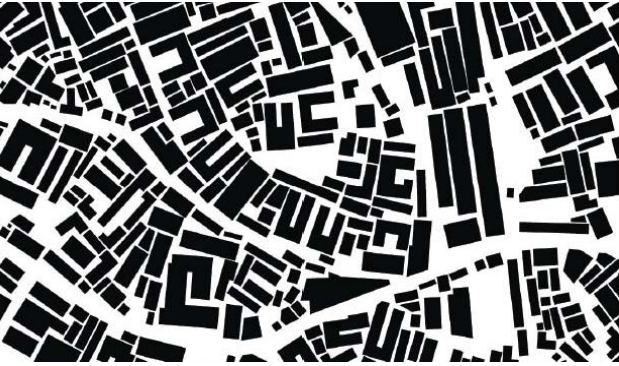
Παράλληλα, μέρος του project ήταν η δημιουργία ενός οργάνου εκπροσώπησης της κοινότητας των κατοίκων στη λήψη των αποφάσεων. Έτσι σχηματίστηκε η Settlement Executive Committee (SEC), μια επιτροπή αποτελούμενη από 16 εκλεγμένα μέλη, που σκοπό έχει να λειτουργήσει ως μεσάζων μεταξύ των της ομάδας υλοποίησης του προγράμματος και των κατοίκων, υποστηρίζοντας τις προτιμήσεις της κοινότητας στον σχεδιασμό, και ενημερώνοντας τους κατοίκους για την εξέλιξη των εργασιών και τα επόμενα βήματα.

Στο μεταξύ είχαν ήδη ξεκινήσει οι εργασίες προετοιμασίας του χώρου προσωρινής διαμονής. Η τοποθεσία αυτή που ονομάζεται Langata βρίσκεται στην άλλη άκρη της Κιμπέρα, σε απόσταση 3 km από το Soweto East και παραχωρήθηκε από την γειτονική φυλακή γυναικών. Η νέα διαμόρφωση περιλαμβάνει πολυώροφα συγκροτήματα κατοικιών με συνολικά περίπου 600 διαμερίσματα. Κάθε διαμέρισμα έχει μέγεθος περίπου 50 m² και αποτελείται από τρία δωμάτια, μπάνιο, κουζίνα και μπαλκόνι. Ανάλογα με τις οικονομικές της δυνατότητες κάθε οικογένεια μπορεί να νοικιάσει ένα ολόκληρο διαμέρισμα ή να το μοιραστεί με άλλες 2 οικογένειες (ένα δωμάτιο ανά οικογένεια). Η μεταφορά των κατοίκων της ζώνης A του Soweto East έχει ήδη πραγματοποιηθεί (2011) μετά από πολλές καθυστερήσεις, ενώ η ανακατασκευή της γειτονιάς τους, που θα έχει αντίστοιχη μορφή με τον χώρο προσωρινής διαμονής, αναμένεται να ολοκληρωθεί μέχρι το 2013, για να ακολουθήσει η ζώνη B. Σχετικά με το καθεστώς ιδιοκτησίας, γίνεται μόνο μια μικρή αναφορά στο Strategy Document του UN Habitat, που επισημαίνει ότι όλη η έκταση θα παραμείνει στην ιδιοκτησία του κράτους, και οι δικαιούχοι έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν τις νεόκτιστες κατοικίες. Για να αποκτήσουν τα καινούρια διαμερίσματα, οι κάτοικοι θα πρέπει μέσω ενός κατασκευαστικού συνεταιρισμού να καταθέτουν σταδιακά κάποια χρήματα μέχρι να αποπληρώσουν την αξία της κατοικίας. Τέλος, μετά την ολοκλήρωση της επανεγκατάστασης και των τεσσάρων ζωνών πίσω στο Soweto East, τα συγκροτήματα της Langata θα παραχωρηθούν σε όσους χάσουν τα σπίτια τους από την κατασκευή δρόμων και δημόσιων χώρων.^[1]

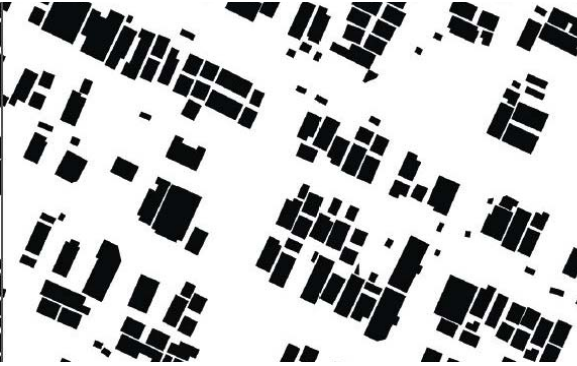
Θέση της περιοχής Langata σε σχέση με το Soweto East

[1] IFRA, Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation, 2011, σελ.140

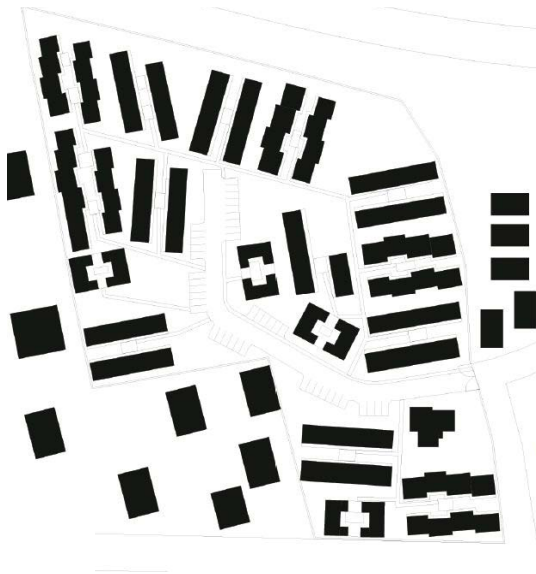
χωρική διάρθρωση:

Κιμπέρα

Langata

masterplan συγκροτημάτων κατοικίας στην Langata

τυπικός όροφος κτηρίου κατοικιών

Langata: κτήρια και υπαίθριοι χώροι

Langata: εσωτερικός χώρος διαμερισμάτων

προβλήματα στην υλοποίηση του προγράμματος

Είναι πολύ σημαντικό ότι για πρώτη φορά ένα πρόγραμμα για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών έχει φτάσει σε τόσο προχωρημένο στάδιο υλοποίησης. Παρ'όλες όμως τις προθέσεις που περιγράφονται στους στόχους υπάρχουν σημεία στην μέχρι τώρα υλοποίηση του αναιρούν τις αρχές που τέθηκαν από το ίδιο το πρόγραμμα και φαίνεται ότι θα έχουν επίδραση στην αποτελεσματικότητά του. Όπως προκύπτει και από την σύγκριση με τις βασικές αρχές της συμμετοχικής αναβάθμισης των παραγκουπόλεων, που περιγράφηκαν στο προηγούμενως όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί από το ίδιο το UN Habitat, η υλοποίηση του KENSUP σχετίζεται μόνο ονομαστικά με αυτήν την πολιτική. Ουσιαστικά πρόκειται για μια ανάπλαση της περιοχής της Κιμπέρα μέσα από την κατασκευή κοινωνικής κατοικίας, που θυμίζει στεγαστικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 70'.

Επιπλέον όπως έχει αναφερθεί το KENSUP εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα του UN Habitat με τίτλο *Cities without Slums* το το οποίο απευθύνεται σε πολλές από τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. Αποτελεί ειρωνεία λοιπόν το γεγονός ότι ένα πρόγραμμα που θεωρητικά βασίζεται στην αναβάθμιση των παραγκουπόλεων αποτελεί μέρος ενός σχεδίου που στοχεύει στην εξάλειψη τους.

Τα προβλήματα που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του KENSUP στο Soweto East συνοψίζονται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες οι οποίες αφορούν τον υπολογισμό και την επιλογή των δικαιούχων, την συμμετοχή της κοινότητας, το κόστος των κατοικιών και την επίδραση του σχεδιασμού στην καθημερινότητα των κατοίκων. Καθώς το πρόγραμμα βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη και δεν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία για την πορεία του, τα στοιχεία σχετικά με την έκβαση του έργου προκύπτουν κυρίως από συνεντεύξεις που πήραν μέλη της Διεθνούς Αμνηστίας από κατοίκους του Soweto East (Kenya - *The unseen majority: Nairobi's two million slum dwellers*, Amnesty International, 2009) , από μια δημοσιευμένη έρευνα του Institut Français de la Recherche en Afrique (*Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation*, IFRA, 2011), και από τις επί τόπου έρευνες πανεπιστημιακών τμημάτων αναπτυξιακών σπουδών.

1 | υπολογισμός και επιλογή των δικαιούχων

Το κύριο πρόβλημα που αφορά την καταμέτρηση του πληθυσμού στο Soweto East είναι ότι απείχε χρονικά κατα πολύ από το επόμενο βήμα που ήταν η μετακίνηση των κατοίκων στον χώρο προσωρινής φιλοξενίας στην Langata. Ενώ η απογραφή των οικογενειών και η έκδοση των πιστοποιητικών δικαιώματος συμμετοχής στο πρόγραμμα έγιναν το 2005, η μεταφορά στην Langata έγινε εντελώς ετεροχρονισμένα, το 2011. Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη του προγράμματος βασίστηκε σε μια φωτογραφία του οικισμού όπως ήταν 6 χρόνια πριν, ενώ στο μεταξύ η κατάσταση στο εσωτερικό του είχε αλλάξει. Κάποιοι κάτοικοι είχαν μετακομίσει αλλού, είχαν δημιουργηθεί νέες οικογένειες, κάποιοι είχαν πεθάνει ενώ πολλοί ήταν αυτοί που είχαν μετακομίσει στο Soweto East μετά το 2005 και έτσι δεν είχαν δικαίωμα να επωφεληθούν από το πρόγραμμα. Παράλληλα, η επιλογή της απόδοσης πιστοποιητικών ανά οικογένεια, και μάλιστα στο άνδρα που ήταν ο προστάτης της, έπληξε πολύ τον γυναικείο πληθυσμό. Αυτό συνέβη γιατί στη οργάνωση του προγράμματος δεν είχε ληφθεί υπόψη τι συμβαίνει σε περίπτωση διαζυγίου (που είναι αρκετά συνηθισμένο φαινόμενο στην Κιμπέρα) με αποτέλεσμα στα διαζευγμένα ζευγάρια το πιστοποιητικό να παραμένει στον άνδρα ενώ η γυναίκα (και τα παιδιά αν έμεναν μαζί της) να αποκλείεται αυτόματα από το πρόγραμμα. Σχετικά με αυτό το ζήτημα η γραμματεία του KENSUP δήλωσε εκ των υστέρων, όταν ρωτήθηκε από την Διεθνή Αμνηστία, ότι θα βρεθούν λύσεις σε τέτοιες περιστάσεις, όμως μέχρι σήμερα δεν έχει κοινοποιηθεί κάποια πρόταση.^[1]

2 | συμμετοχή της κοινότητας των κατοίκων

Η συμμετοχή της κοινότητας ήταν μια από τις θεμελιώδεις στρατηγικές εφαρμογής του KENSUP αφού όπως αναφέρεται και στο Strategy Document του UN Habitat «η συμμετοχή είναι βασικό δικαίωμα των ανθρώπων γιατί πρέπει να έχουν λόγο στις διαδικασίες σχεδιασμού που θα επηρεάσουν τις ζωές τους»^[2]. Πράγματι το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση έγινε με τον σχηματισμό της επιτροπής κατοίκων SEC, όμως ποτέ δεν κατάφερε να επιτελέσει το ρόλο της όπως αυτός είχε οριστεί από το ίδιο το πρόγραμμα. Η συμμετοχή των κατοίκων ήταν σχεδόν ανύπαρκτη αφού ο κύριος κορμός του προγράμματος και ο ανασχεδιασμός της περιοχής είχαν ήδη προαποφασιστεί από την κυβέρνηση και το UN Habitat πολύ πριν φτάσουν στις συνελεύσεις της κοινότητας, που ουσιαστικά αποφάσισε για επιμέρους ζητήματα μικρότερης σημασίας. Η αποτυχία της SEC να επιτελέσει το ρόλο της ως μεσάζων μεταξύ της κοινότητας και των υπεύθυνων εφαρμογής του προγράμματος, ώθησε μια ομάδα από 150 κατοίκους του Soweto East, να σχηματίσουν με την βοήθεια κάποιων τοπικών ΜΚΟ το Soweto Forum^[3], μια οργάνωση με σκοπό να ακουστεί η άποψή τους και οι ενστάσεις τους σχετικά με την εξέλιξη των έργων. Το Forum αντιμετωπίστηκε από τους υπεύθυνους του KENSUP ε καχυποψία και κατ'επέκταση αδιαφορία για όσα

[1] Amnesty International, Kenya - the unseen majority: two million slum dwellers, 2009, σελ.25

[2] UN Habitat, Kenya Slum Upgrading Programme Strategy Document, 2008, σελ.30

[3] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, Lambert Academic Publishing, 2010, σελ.152

πρέσβευε. Το μόνο θετικό βήμα που έχει γίνει μέχρι σήμερα είναι η βελτίωση των σχέσεων του Forum και της επιτροπής SEC με την συμμετοχή μελών του Forum στις συνελεύσεις της SEC. Παράλληλα, οι υπεύθυνοι υλοποίησης δεν παρείχαν επαρκή ενημέρωση στους κατοίκους για φλέγοντα ζητήματα, όπως το κόστος των κατοικιών, την διαδικασία της προσωρινής μεταφοράς τους και τη διάρκεια των εργασιών. Από τις συνεντεύξεις που πήρε από τους κατοίκους η Διεθνής Αμνηστία το 2009 προκύπτει ότι 45 στους 50 δεν είχαν ερωτηθεί όχι μόνο για το αν συμφωνούν να μεταφερθούν αλλά ούτε και για τον τόπο μεταφοράς τους.^[1] Αυτός ο αποκλεισμός από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η έλλειψη ενημέρωσης σε συνδυασμό με την αποτυχία προηγούμενων κρατικών προγραμμάτων και την διαφθορά, έχουν κάνει τους κατοίκους καχύποπτους και απαισιόδοξους για την έκβαση του KENSUP. Από έρευνα του UN Habitat σε 250 οικογένειες^[2] προκύπτει ότι 31% πιστεύουν ότι δεν θα επωφεληθούν τελικά από το πρόγραμμα λόγω διαφθοράς, 27% ότι δεν θα μπορέσουν να πληρώσουν για τα νέα σπίτια, ενώ 17% εξέφρασαν την επιθυμία να κατασκευάσουν δικά τους σπίτια αντί να μεταφερθούν στην Langata. Τέλος το γεγονός ότι μόνο 2% των κατοίκων της ζώνης A του Soweto East συμφώνησαν απόλυτα με την επιλογή της μεταφοράς στην Langata δείχνει την αδιαφορία των φορέων του προγράμματος για την βούληση της κοινότητας.

3 | Κόστος των νέων μονάδων κατοικίας

Η τιμές των νέων μονάδων κατοικίας αποτελούν έναν από τους μεγαλύτερους φόβους κατοίκων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Παρά το γεγονός ότι σκοπός της κυβέρνησης είναι μέσω του KENSUP να προσφέρει προσιτή κατοικία με καλύτερες συνθήκες για τον εξαθλιωμένο αστικό πληθυσμό των παραγκουπόλεων, το μυστήριο που μέχρι σήμερα καλύπτει το κόστος της προσφερόμενης στέγης δημιουργεί ερωτήματα για το πόσο προσιτή θα είναι τελικά. Εκτιμήσεις που βασίζονται στο κόστος κατασκευής των συγκροτημάτων της Langata, δείχνουν ότι οι τιμές ανάλογα με το μέγεθος της μονάδας θα κυμανθούν από 400.000 έως 900.000 Ksh (5.000-12.000 USD)^[3]. Σύμφωνα με το Strategy Document του KENSUP το συνολικό κόστος του προγράμματος μέχρι το 2020 αναμένεται να φτάσει τα 11 δισεκατομμύρια USD, και η χρηματοδότησή του θα γίνει κατά 50% από διεθνείς χορηγούς, κατά 25% από την κυβέρνηση και κατά 23% από την κοινότητα των δικαιούχων, ενώ ελάχιστη συμμετοχή θα έχει ο ιδιωτικός τομέας (2%). Αν αναλογιστεί κανείς ότι το μέσο μηνιαίο ενοίκιο στην Κίμπέρα είναι μόλις 500 Ksh και ότι η πληρωμή του αποτελεί πρόβλημα για τους περισσότερους κατοίκους, δεν είναι πολύ ξεκάθαρο πως θα μπορέσουν να έχουν πρόσβαση στα νέα διαμερίσματα. Η διαμόρφωση της περιοχής κατοικίας στην Langata μπορεί να δώσει μια εικόνα για την εξέλιξη του προγράμματος στο Soweto East. Το ενοίκιο για ένα διαμέρισμα είναι 3.000 Ksh, οπότε η ελάχιστη τιμή στην περίπτωση συγκατοίκησης τριών οικογενειών είναι 1.000 Ksh, ποσό διπλάσιο από αυτό που

[1] Amnesty International, Kenya - the unseen majority: two million slum dwellers, 2009, σελ.24

[2] IFRA, Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation, 2011, σελ.138

[3] Mulcahy Michelle & Chu Ming-Ru, (ο.π.), 2008, σελ. 15

πλήρωναν στην Κιμπέρα^[1]. Εργαζόμενοι στο Slum Upgrading Department (SUD) του Υπουργείου Κατοικίας παραδέχονται ότι οι σημερινοί κάτοικοι των διαμερισμάτων της Langata είναι άνθρωποι μεσαίου εισοδήματος και φοιτητές του πανεπιστημίου του Ναϊρόμπι, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι δικαιούχοι δεν είχαν την δυνατότητα να πληρώσουν τα υψηλά ενοίκια και επέστρεψαν στην Κιμπέρα υπενοικιάζοντας τις κατοικίες σε πιο ευκατάστατες ομάδες.

Η αδυναμία πρόσβασης ορισμένων κατοίκων στο πρόγραμμα επηρεάζεται τόσο από τις αυξημένες απαιτήσεις που πρέπει να πληρούν οι κατοικίες όσο και από την οικονομική αδυναμία των κατοίκων αυτών που συν τοις άλλοις δεν έχουν πρόσβαση σε πιστώσεις και δάνεια. Οι ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί μια κατοικία για να θεωρείται νόμιμη και επαρκής για την δημόσια υγεία και ασφάλεια ορίζονται από κώδικες που διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Στα περισσότερα αναπτυσσόμενα κράτη οι κανονισμοί που αφορούν τις ελάχιστες προδιαγραφές προέρχονται από την περίοδο της αποικιοκρατίας και περιλαμβάνουν μοντέλα που δεν λαμβάνουν υπόψη το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων ούτε το μειωμένο κεφάλαιο των κυβερνήσεων για την παροχή κατοικίας. Συνήθως θέτουν τον πήχη αρκετά ψηλά –αρκετά πάνω από όσο απαιτείται για να παρέχει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης– αποθαρρύνοντας την χρήση τοπικών υλικών και μεθόδων κατασκευής, με αποτέλεσμα να αυξάνεται το συνολικό κόστος. Συγκεκριμένα στην Κένυα οι μελέτες για την υιοθέτηση ελάχιστων απαιτήσεων για κατοικία χαμηλού κόστους ξεκίνησαν το 1979, αλλά τα αποτελέσματά τους συμπεριλήφθηκαν στον οικοδομικό κανονισμό το 1995.^[2] Η υιοθέτηση των ελάχιστων απαιτήσεων στην κατασκευή κατοικίας είναι ιδιαίτερα σπάνια ακόμα και σήμερα, λόγω της κακής ενημέρωσης αλλά και της αδιαφορίας της κυβέρνησης για την εφαρμογή τους, όπως αποδεικνύεται και από τις υψηλές προδιαγραφές των διαμερισμάτων που κατασκευάστηκαν στα πλαίσια του KENSUP.

Ένα επιπλέον στοιχείο που εμποδίζει τους κατοίκους του Soweto East να αποκτήσουν κάποια από τις κατοικίες που κατασκευάζονται, πέρα από την οικονομική τους αδυναμία, είναι και το γεγονός ότι τυπικά δεν έχουν δικαίωμα να δανειστούν από επίσημους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, ούτε πληρούν τις απαιτήσεις δανειοδότησης.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η στεγαστική πολιτική που υιοθετείται από το πρόγραμμα ωθεί τους ανθρώπους στην ιδιόκτητη κατοικία χωρίς να έχει δοθεί προσοχή σε άλλες πιο ευέλικτες λύσεις όπως η ενοικίαση που δεν απαιτεί την συγκέντρωση μεγάλου κεφαλαίου το οποίο είναι αδύνατο όπως αναφέρθηκε παραπάνω να αποκτηθεί από τους φτωχούς, και η παροχή επιδομάτων από το κράτος για οικονομική ενίσχυση των κατοίκων.

[1] IFRA, Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation, 2011, σελ.138

[2] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, Lambert Academic Publishing, 2010, σελ.97

4 | επίδραση του σχεδιασμού στην ζωή των ανθρώπων

καθημερινές δραστηριότητες στους υπαίθριους χώρους

μετατροπή ισόγειου σε κατάστημα

εμπορικές δραστηριότητες στους αδιαμόρφωτους υπαίθριους χώρους

Οι ομοιότητες του υλοποιημένου χώρου προσωρινής κατοικίας στην Langata με την ανάπτυξη στο Soweto East, επιτρέπουν την εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων σχετικά με την επίδραση που ο νέος τύπος κατοίκησης θα έχει στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Η μετάβαση από την οριζόντια δομή της παραγκούπολης σε πολυώροφα συγκροτήματα μαζικής κατοικίας ήταν μια δραστική αλλαγή που είχε συνέπειες κυρίως σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων. Λόγω της σφικτής δομής των κτισμάτων στην Κιμπέρα η καθημερινότητα ανάγκαζε τους κατοίκους να δημιουργούν ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ τους. Η κατακόρυφη δόμηση των νέων κατοικιών απομόνωσε τους ανθρώπους αποδυναμώνοντας τους δεσμούς αυτούς. Η αλληλεγγύη της γειτονιάς χάθηκε λόγω της τυχαίας τοποθέτησης των οικογενειών σε διαμερίσματα, όπου βρέθηκαν δίπλα σε άγνωστους γείτονες. Επιπλέον, σημαντική επίδραση τόσο στον κοινωνικό όσο και στον οικονομικό τομέα είχε η έλλειψη σχεδιασμού δημόσιων κοινόχρηστων χώρων και χώρων που θα επέτρεπε τις παράνομες εμπορικές δραστηριότητες που αποτελούν την μόνη πηγή εισοδήματος για τις περισσότερες οικογένειες. Σε μία προσπάθεια προσαρμογής των δραστηριοτήτων τους και οικειοποίησης του χώρου που τους παραχωρήθηκε, οι κάτοικοι έστησαν εμπορικά κίσκια στους αδιαμόρφωτους δημόσιους χώρους σχηματίζοντας αυτοσχέδιες υπαίθριες αγορές.^[1] Μάλιστα οι τυχεροί κάτοικοι των ισόγειων διαμερισμάτων μετέτρεψαν τα μπαλκόνια τους σε καταστήματα. Από τα παραδείγματα αυτά φαίνεται ότι παρότι οι άνθρωποι βρήκαν τρόπους προσαρμογής στα νέα δεδομένα, το πρόγραμμα στην μέχρι στιγμής εφαρμογή του δεν έχει λάβει υπόψη στον σχεδιασμό τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις καθημερινές δραστηριότητες της κοινότητας στην οποία απευθύνεται.

[1] IFRA, Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation, 2011, σελ.139

συμπεράσματα για την εξέλιξη του KENSUP

Παρότι το KENSUP δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί και βρίσκεται στην φάση πιλοτικής εφαρμογής του, η μέχρι τώρα υλοποίησή του δίνει την δυνατότητα να τεθούν κάποια ερωτήματα για την μελλοντική του εξέλιξη. Ο αρχικός στόχος του προγράμματος ήταν να προωθήσει μια προσέγγιση αναβάθμισης της Κιμπέρα από κάτω προς τα πάνω. Πράγματι κάποια από τα μέτρα που εφαρμόστηκαν όπως η καθιέρωση της επιτροπής κατοίκων (SEC), επέτρεψαν τους κατοίκους της Κιμπέρα να ακουστούν σε κρατικούς και διεθνείς οργανισμούς. Επιπλέον η εφαρμογή του KENSUP το 2004 ώθησε στην κυβέρνηση στη υιοθέτηση μιας στεγαστικής πολιτικής υπέρ των φτωχών, αφήνοντας πίσω την άποψη ότι οι παραγκουπόλεις είναι περιοχές προς κατεδάφιση. Παρά τις καλές προθέσεις της κυβέρνησης και του UN Habitat όπως αυτές περιγράφονται στο Strategy Document του προγράμματος, η πραγματοποίησή του, όπως περιγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν έγινε σε αυτή την κατεύθυνση κυρίως λόγω διαφθοράς και έλλειψης πολιτικής βούλησης, αλλά και αντιδημοκρατικότητας των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, αφού τελικά η συμμετοχή των κατοίκων ήταν περιορισμένη.

Το βασικό ζήτημα που προκύπτει είναι ότι δεν λαμβάνεται υπόψη στο πρόγραμμα ότι ο κύριος λόγος για τις κακές συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων των παραγκουπόλεων δεν είναι η έλλειψη στέγης, αλλά η έλλειψη χρημάτων. Η απουσία επαρκούς κατοικίας είναι μόνο ένα επακόλουθο του πολύ χαμηλού εισοδήματος. Επομένως κύριος στόχος των στεγαστικών προγραμμάτων θα πρέπει να είναι η αντιμετώπιση του προβλήματος στη ρίζα του δηλαδή να καταπολεμήσουν την ανεργία και την φτώχεια, ενισχύοντας δραστηριότητες παραγωγής εισοδήματος, ώστε να μπορέσουν οι άνθρωποι να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα χρήματα για να αποκτήσουν πρόσβαση στις νέες κατοικίες. Η παροχή στέγης από μόνη της, και ιδιαίτερα όπως εφαρμόστηκε στο Soweto East (με ενίσχυση της ιδιόκτητης κατοικίας και χωρίς πρόβλεψη για άλλες στρατηγικές όπως η ενοικίαση και τα επιδόματα), δεν μπορεί να φέρει δομικές αλλαγές στα προβλήματα των κατοίκων και επιπλέον αποκλείει αυτόματα ένα μεγάλο ποσοστό δικαιούχων που δεν αντέχουν οικονομικά την αγορά των διαμερισμάτων. Το στεγαστικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι ένα ιδιαίτερα περίπλοκο ζήτημα που δεν μπορεί να λυθεί απλά μέσα από την εφαρμογή μιας στεγαστικής πολιτικής. Ακόμα και αν οι παραγκουπόλεις εξαφανιστούν κάποια μέρα και αντικατασταθούν από νέες κατοικίες, η φτώχεια θα παραμείνει αν δεν ληφθούν περαιτέρω μέτρα. Η ένταξη ενός στεγαστικού προγράμματος σε μια ευρύτερη πολιτική καταπολέμησης της αστικής φτώχειας, καθώς και σε ένα ευρύτερο σχέδιο βελτίωσης των συνθηκών των αστικών κέντρων, είναι ένα βήμα προς την εύρεση πιο βιώσιμων λύσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Επιπλέον εμπόδιο στη προσφορά στέγης από τα στεγαστικά προγράμματα όπως φαίνεται από το παράδειγμα του KENSUP είναι ότι υστερούν στην κατανόηση της δομής και των χαρακτηριστικών της παραγκούπολης. Η παραγκούπολη αντιμετωπίζεται από το πρόγραμμα σαν μια στατική κατάσταση, ενώ στην ουσία πρόκειται για ένα

ζωντανό οργανισμό που μεγαλώνει και μετασχηματίζεται συνεχώς. Επομένως, από την καταγραφή του 2004, μέχρι την ολοκλήρωση των εργασιών που θεωρητικά θα γίνονταν το 2013, αλλά αναμένεται να καθυστερήσει πολύ περισσότερο, ο πληθυσμός όχι μόνο θα έχει αυξηθεί αλλά θα έχει ξεπεράσει και την ποσότητα των κατοικιών που πρόκειται να προσφέρει το πρόγραμμα, αποκλείοντας ακόμα μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων από την συμμετοχή σε αυτό. Σε κάθε περίπτωση περίεργο ότι η εξέλιξη ενός προγράμματος του UN Habitat που έχει ασχοληθεί εκτενώς με την μελέτη των παραγκουπόλεων, διαρθρώθηκε βασισμένη σε μια εικόνα του οικισμού του 2004 αφηλώντας τον παράγοντα της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού στην Κιμπέρα. Έτσι προκύπτει η ανάγκη για μια πιο βιώσιμη προσέγγιση του προβλήματος που να μπορεί να προσαρμόζεται στην συνεχή εξάπλωση της παραγκούπολης, εκμεταλλεόμενη τους διαθέσιμους πόρους. Μια προσέγγιση που θα βασίζεται στην ανάλυση και ερμηνεία των παραγκουπόλεων όχι σε σχέση με τα στοιχεία στα οποία υστερούν, αλλά σε σχέση με τους πόρους και τις δυνατότητες που διαθέτουν.

Τέλος, μια ακόμα αστοχία της μέχρι στιγμής εφαρμογής του προγράμματος είναι η αδιαφορία του για τα ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων στους οποίους απευθύνεται. Η απουσία νόμων στη παραγκούπολη έχει δώσει την ελευθερία στους κατοίκους να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα στοιχεία των παραδοσιακών Αφρικανικών κοινωνιών. Η εισαγωγή νέων στοιχείων που θα βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους θα ήταν θεμιτή αν αυτή γινόταν σταδιακά και όχι ισοπεδωτικά. Αντίθετα, η βίαιη και ξαφνική επιβολή δυτικών προτύπων κατοίκησης όπως έγινε στο Soweto East μπορεί να οδηγήσει στην αντίδραση των κατοίκων και τελικά στη απόρριψη τους. Η μετάβαση από την οριζόντια στην κατακόρυφη δόμηση έχει επίπτωση τόσο στις κοινωνικές δομές όσο και στην άτυπη οικονομία. Στις παραγκουπόλεις η ζωή εξελίσσεται στο δρόμο όπου η επαφές των ανθρώπων είναι συχνές και οι κοινωνικές σχέσεις ισχυρές, ενώ η διαχωριστική γραμμή κατοίκησης και εργασίας δεν είναι πάντα τόσο ξεκάθαρη. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι απλά η έκφραση μιας κουλτούρας, αλλά αποκτούν και ζωτική σημασία για τους κατοίκους που βασίζουν την επιβίωσή τους και το εισόδημά τους στην παραοικονομία και τα κοινωνικά δίκτυα που σχηματίζονται στην παραγκούπολη. Η απομάκρυνση τους από τον τόπο εργασίας τους και η αδιαφορία για την παροχή χώρων όπου μπορούν να εξασκούν τις δραστηριότητές που τους εξασφαλίζουν τα προς το ζην, μπορεί τους δημιουργήσει πρόσθετα βιοποριστικά προβλήματα και να τους φέρει σε ακόμα πιο δυσμενή θέση. Όπως τονίζει και ο Mike Davis^[1] αναφερόμενος στην σημασία της εργασίας για τους φτωχούς «για κάποιους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων και των άστεγων, μια τοποθεσία κοντά σε σημεία όπου μπορούν να εργαστούν είναι πιο σημαντική από την στέγη». Είναι άρα βασικό οι παρεμβάσεις των στεγαστικών προγραμμάτων στους αυθαίρετους οικισμούς να είναι συμβατές με τις ανάγκες, τις αξίες, τις συνήθειες και τις πηγές εισοδήματος των κατοίκων, ώστε να αποφευχθούν ακατάλληλες στεγαστικές λύσεις.

[1] Davis Mike, The planet of slums, Verso, 2006

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος είναι σχετική και μεταβάλλεται ανάλογα με την οπτική των εμπλεκόμενων μερών. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας η αποτελεσματικότητα του KENSUP ερευνάται από την πλευρά των κατοίκων των παραγκουπόλεων σχετικά με το αν το πρόγραμμα κατάφερε να καλύψει τις στεγαστικές τους ανάγκες και να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσής τους. Θεωρητικά αυτός ήταν και ο στόχος των φορέων υλοποίησης του KENSUP αφού δημιουργήθηκε για να ανακουφίσει τους φτωχούς πληθυσμούς των παραγκουπόλεων της Κένυα και να τους προσφέρει επαρκή κατοικία και αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Δυστυχώς, τα προβλήματα που έχουν σημειωθεί στην μέχρι τώρα εφαρμογή του δεν οδηγούν προς αυτή την κατεύθυνση. Ο αποκλεισμός μεγάλου ποσοστού δικαιούχων από το πρόγραμμα, λόγω του κόστους και του ελλιπούς υπολογισμού των κατοίκων, δείχνουν ότι μέχρι στιγμής δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αποτελεσματικό.

They call it a
SLUM,
we call it
a HOME.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Επιστρέφοντας στο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας σχετικά με το αν το πρόγραμμα ήταν αποτελεσματικό στην εξυπηρέτηση των στεγαστικών αναγκών των κατοίκων της Κιμπέρα, η μέχρι τώρα υλοποίηση του προγράμματος δείχνει ότι δεν κινείται σε αυτή την κατεύθυνση. Πέρα από τα λάθη που έγιναν κατά την υλοποίηση του KENSUP στο Ναϊρόμπι αυτό που προκύπτει τελικά ως το σημαντικότερο πρόβλημα είναι ότι η αναποτελεσματικότητα του προγράμματος είναι ζήτημα κυρίως πολιτικό και αφορά τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών δηλαδή των κατοίκων-δικαιούχων, της κυβέρνησης και του UN Habitat. Βλέποντας το πρόβλημα στο σύνολο του αναπτυσσόμενου κόσμου φαίνεται ότι η αποτυχία πολλών στεγαστικών προγραμμάτων μέχρι σήμερα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην λογική που επιβάλλουν οι διεθνείς οργανισμοί παροχής βοήθειας και η σχέση που διαμορφώνουν με τις κυβερνήσεις. Καθώς συχνά οι κάτοικοι δεν έχουν κανένα ουσιαστικό δικαίωμα συμμετοχής στην διαμόρφωση και την υλοποίηση του προγράμματος, όπως αποδείχτηκε και από το παράδειγμα του KENSUP οι ευθύνες πρέπει να αναζητηθούν στην δράση και τις προθέσεις των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών.

Το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για την αποτυχία των στεγαστικών προγραμμάτων ανήκει στους διεθνείς οργανισμούς παροχής βοήθειας, και στην προκειμένη περίπτωση του UN Habitat. Η όλο και πιο έντονη εμπλοκή των οργανισμών στο ζήτημα της στέγης σε συνδυασμό με την πολιτική και οικονομική δύναμη που διαθέτουν, έχει ως αποτέλεσμα να κατέχουν το μονοπώλιο στην διαμόρφωση στεγαστικών πολιτικών και στην εφαρμογή στεγαστικών προγραμμάτων στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πρόκειται για ένα κλειστό σύστημα διαμόρφωσης των «ιδανικών» προσεγγίσεων του στεγαστικού προβλήματος και μετέπειτα χρηματοδότησης της εφαρμογής τους. Μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας σχετικά με το ζήτημα αυτό προέρχεται από εργαζόμενους σε κάποιον οργανισμό ή από άτομα που με κάποιο τρόπο έχουν εμπλακεί σε αυτόν. Παράλληλα η χρηματοδότηση μιας χώρας

δημιουργεί αυτόματα μια σχέση εξουσίας και ελέγχου με την κυβέρνηση και επιτρέπει τον περιορισμό του ρόλου της και την ταυτόχρονη ενίσχυση της επιρροής των οργανισμών στην λήψη κυβερνητικών αποφάσεων.

Επιπλέον πέρα από την ενίσχυση της πολιτικής τους ισχύος οι διεθνείς οργανισμοί έχουν συχνά και οικονομικά κίνητρα από την εφαρμογή ενός στεγαστικού προγράμματος. Η επιλογή της «κατάλληλης» πολιτικής δεν προκύπτει πάντα από την μέγιστη ανταπόκριση στις στεγαστικές ανάγκες των κατοίκων των παραγκουπόλεων αλλά και από την δυνατότητα αποκόμισης κέρδους. Το KENSUP αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας περίπτωσης. Το γεγονός ότι παράχθηκαν κατοικίες που το κόστος τους ξεπερνά κατά πολύ τις οικονομικές δυνατότητες των δικαιούχων, χωρίς να συνοδεύονται από διαδικασίες ενίσχυσης του εισοδήματός τους, και που παράλληλα δεν ανταποκρίνονται στον τρόπο ζωής τους δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα άγνοιας από πλευράς του UN Habitat. Τελικά όπως φαίνεται από την μέχρι τώρα έκβαση του KENSUP ο άτυπος αποκλεισμός, λόγω κόστους, των φτωχών δικαιούχων αποδείχθηκε κερδοφόρος για τον οργανισμό αφού οι κατοικίες έφτασαν στα χέρια πιο εύπορων οικονομικά ομάδων που μπορούσαν να εξασφαλίσουν την αποπληρωμή του κόστους τους. Μάλιστα δεν αποκλείεται στο μέλλον το UN Habitat να εκδόσει αναφορές που να δείχνουν την επιτυχία του προγράμματος στην παροχή στέγης σε 600.000 ανθρώπους, όπως έχει συμβεί σε άλλες περιπτώσεις στο παρελθόν, μόνο που αυτοί που στεγάστηκαν δεν θα είναι οι φτωχοί κάτοικοι της Κιμπέρα για τους οποίους θεωρητικά δημιουργήθηκε το πρόγραμμα.

Παρότι ο ρόλος των κυβερνήσεων περιορίζεται από την εξουσία των διεθνών οργανισμών δεν μπορεί κανείς να μην αναφερθεί στο μερίδιο ευθύνης που έχουν στην αποτυχία αντιμετώπισης του στεγαστικού ελλείμματος στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Αρχικά, στις περισσότερες περιπτώσεις οι κυβερνήσεις έχουν συμφέρον από την διατήρηση της παραγκούπολης, ιδιαίτερα όταν το μεγαλύτερο μέρος της γης και των κτισμάτων ανήκουν σε πολιτικά πρόσωπα όπως συμβαίνει την περίπτωση του Ναϊρόμπι. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στις περισσότερες χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου η υιοθέτηση στεγαστικών πολιτικών προς όφελος των φτωχών έγινε μετά από έντονη πίεση της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΟΗΕ, και όχι από πρωτοβουλία των κυβερνήσεων. Παρά την εφαρμογή στεγαστικών μέτρων, η αποουσία πολιτικής βούλησης για την παροχή στους κατοίκους των παραγκουπόλεων μέσων που τους βγάλουν από την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκονται, όπως η αναγνώρισή τους ως πολίτες και η απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων και δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, έχει ως αποτέλεσμα την διαιώνιση του φαινομένου της αστικής φτώχειας, και αποτελεί εξαρχής συνθήκη που εμποδίζει την επιτυχία οποιασδήποτε προσέγγισης. Επιπλέον, η διαφθορά που διακατέχει το πολιτικό σύστημα πολλών κρατών και ιδιαίτερα της Κένυα^[1], δεν αφήνει ανεπηρέαστη την διαδικασία παροχής στέγης χαμηλού κόστους. Στην περίπτωση του KENSUP, η κρατική διαφθορά έγινε εμφανής κυρίως στην διαδικασία παραχώρησης αρκετών από τις κατοικίες που

[1] Σύμφωνα με την κατάταξη της υπηρεσίας μελέτης της πολιτικής διαφάνειας στον κόσμο Transparency International η Κένυα βρίσκεται στην θέση 147 στο σύνολο των 180 κρατών

δημιουργήθηκαν σε πρόσωπα που σχετίζονταν με κάποιο τρόπο με την κυβέρνηση και την τοπική αυτοδιοίκηση.^[1]

Όπως προκύπτει από τις παρατηρήσεις σχετικά με την πραγματοποίηση του KENSUP αλλά και από την ανάλυση των στεγαστικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν μέχρι σήμερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, δεν φαίνεται να υπάρχει ιδανική προσέγγιση για την αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος που αντιμετωπίζουν. Όσο η διαμόρφωση στεγαστικών πολιτικών και η εφαρμογή στεγαστικών προγραμμάτων καθοδηγείται από την ιδεολογία και τα κίνητρα των διεθνών οργανισμών παροχής αναπτυξιακής βοήθειας, όπως ο ΟΗΕ και η Παγκόσμια Τραπεζα, που συχνά είναι επηρεασμένα από πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες, η αναζήτηση μιας βιώσιμης λύσης για την αντιμετώπιση του στεγαστικού ελλείμματος δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί.

Σχετικά με την εφαρμογή του KENSUP στο Soweto East, βρίσκεται ακόμα σε πολύ αρχικό στάδιο και η αποτελεσματικότητά του θα κριθεί με πολύ πιο σαφή στοιχεία ανάλογα με την εξέλιξή του τα επόμενα χρόνια. Η μέχρι στιγμής υλοποίηση του προγράμματος δεν φαίνεται να επιφέρει στη ζωή των κατοίκων της Κιμπέρα τα ανακουφιστικά αποτελέσματα για τα οποία δεσμεύτηκε. Ακόμα και σε περίπτωση αποτυχίας, που είναι ιδιαίτερα πιθανή αν δεν γίνουν μεγάλες αλλαγές στην βάση της λογικής του, αναμένεται να επιτελέσει το ρόλο του ως πιλοτικό πρόγραμμα και μέσα από τα προβλήματα που θα προκύψουν να βρεθούν βιώσιμες λύσεις για την περαιτέρω εφαρμογή του στην Κιμπέρα, αλλά και στις υπόλοιπες παραγκουπόλεις της Κένυα.

Το παράδειγμα του Ναϊρόμπι είναι μόνο ένα από τα πολλά αποτυχημένα παραδείγματα στεγαστικών προγραμμάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες από το 1960 μέχρι και σήμερα. Είναι όμως ενδεικτικό της απόστασης που υπάρχει μεταξύ των αλτρουιστικών στόχων που θέτουν τα στεγαστικά προγράμματα και της πραγματικότητας, γιατί η αναπτυξιακή βοήθεια πολλές φορές δεν προσφέρεται χωρίς το αντίστοιχο κόστος.

[1] Binacchi Mattia, Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project, Lambert academic publishing, 2010, σελ.102

BIBΛΙΑ

- | Aldrich Brian & Sandhu Ranvinder, *Housing the urban poor: policy and practice in developing countries*, London:Zen books, 1995
- | Βαΐου Ντίνα, *Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη, κείμενο από το τεύχος σημειώσεων του μαθήματος Αστικός Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός 8ου εξαμήνου*
- | Binacchi Mattia, *Slums and Shelter Policies in Kenya: the case of Kibera, Soweto East slum upgrading project*, Lambert Academic Publishing, 2010
- | Davis Mike, *The planet of slums*, Verso, 2006
- | Doling John, *Comparative housing policy : government and housing in advanced industrialized countries*, MacMillan, 1997
- | Drakakis-Smith David, *Third world cities*, Routledge, 2000
- | Λέφας Παύλος, *Αρχιτεκτονική και κατοίκηση, Πλέθρον*, 2008
- | Λόης Λαμπριανίδης, *Στοιχεία οικονομικής γεωγραφίας, Παρατηρητής*, 1992
- | Mitullah Winnie, *The case of Nairobi, Kenya*, CIA Factbook, 2003
- | Neuwirth Robert, *Shadow Cities: a billion squatters, a new urban world*, Routledge, 2006
- | Njeru-Ngari Genesis & Kisolo-Njeru Faith, *Slum: the people of Kibera*, 2009
- | Pacione Michael, *Urban geography: a global perspective*, Routledge, 2001
- | Τριαντάρη Μαρούσα, «Εκσυγχρονισμός εκτός έδρας» και οι συγκρούσεις των πολιτισμών, Έργον IV, 2008
- | Τσάλτας Γρηγόρης, *Αφρική και ανάπτυξη: η τελευταία παγκόσμια πρόκληση-ευκαιρία*, Σιδέρης, 2003
- | Turner John & Fichter Robert, *Freedom to build*, The Macmillan Company, 1972

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- | Amnesty International, Kenya the unseen majority: Nairobi's two million slum-dwellers, 2009
- | Institute Français de la Recherche en Afrique (IFRA), Les cahiers de l'Afrique de l'Est – Slum upgrading programmes in Nairobi, challenges in implementation, 2011
- | ISOCARP Review, Sustainable city, developing world, 2006
- | UN Habitat, An urbanizing world, 2001
- | UN Habitat, Housing the urban poor in african cities 1: Urban Africa, 2011
- | UN Habitat, Housing the urban poor in african cities 2: Low income housing, 2011
- | UN Habitat, Kenya Slum Upgrading Programme Strategy Document, 2008
- | UN Habitat, Nairobi Urban Sector Profile, 2006
- | UN Habitat, Slums of the world, 2003
- | UN Habitat, The challenge of slums: global report on human settlements, 2003
- | UN Habitat, The state of the world's cities 2010-2011, 2011

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- | Αντωνιάδη Κατερίνα – Δημητρίου Στέλλα, Good Fortune? Αναπτυξιακά προγράμματα του Ο.Η.Ε. στο Ναϊρόμπι – 2 παραδείγματα, εργασία για το μάθημα Ιστορία και Θεωρία 8, 2010
- | Cammack Paul, UN Imperialism: Unleashing entrepreneurship in the developing world, paper in the Politics of Global Competitiveness, Metropolitan University of Manchester, 2006

- | Dafe Florence, No business like slum business? The political economy of the continued existence of slum: A case study of Nairobi, working paper for LSE Development Studies Department, 2009
- | Mitullah Winnie, State policy and urban housing in Kenya: the case of low income housing in Nairobi, IDS working papers for the University of Nairobi, 1992
- | Mulcahy Michelle & Chu Ming-Ru, Kibera Soweto East: A case study in slum upgrading, report for the School of design-University of Pennsylvania, 2008
- | Owusu Francis, Pragmatism and the Gradual Shift from Democracy to Neoliberalism: The World Bank, African Leaders and Development Policy in Africa, paper for the Department of Community and Regional Planning – University of Iowa
- | Ραμπαβίλα Μαιρη, Αστικοποίηση βιώσιμη ανάπτυξη και αναπτυσσόμενος κόσμος, διπλωματική εργασία για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Περιβαλλοντική διακυβέρνηση και βιώσιμη ανάπτυξη» του Παντείου Πανεπιστημίου, 2006

ΑΡΘΡΑ

- | Lewis Oscar, The culture of poverty, άρθρο από την περιοδική έκδοση Scientific American (τεύχος 215), 1966
- | Tuhus-Dubrow Rebecca, Learning from slums, 2009 (http://www.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2009/03/01/learning_from_slums/?page=full)

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- | www.unchs.org
- | www.peopleofkibera.com
- | www.mapkiberaproject.com
- | www.housing.go.ke
- | www.blog.voiceofkibera.org
- | <http://www.devinfo.info/urbaninfo>